

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН**

Кафедра міжнародного права,
європейської та
євроатлантичної інтеграції

Спеціальність 293
«Міжнародне право»
Освітня програма 293.00.01
«Міжнародне право»

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

«Міжнародне інвестиційне право: теорія та практика»

Студентки IV курсу групи
МПБ-1-21-4.0д
Гриценко Дар'ї Олександрівни

Науковий керівник- доцент кафедри
міжнародного права, європейської та
євроатлантичної інтеграції
Шереметьєва Ольга Юріївна,
к.ю.н., доцент

КИЇВ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРАВА.....	7
1.1.Поняття, суть та історія розвитку міжнародного інвестиційного права.....	7
1.2. Основні принципи міжнародного інвестиційного права.....	18
1.3.Джерела міжнародного інвестиційного права.....	25
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ	30
2.1. Міжнародно-правові стандарти захисту іноземних інвестицій	30
2.2. Роль міжнародних фінансових інститутів у регулюванні та захисті іноземних інвестицій	37
2.3. Судові та арбітражні механізми вирішення інвестиційних спорів.....	46
2.4. Практика міжнародних судових органів щодо захисту іноземних інвестицій	51
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ ПРАВО В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	56
3.1. Вплив глобалізації на сучасне міжнародне інвестиційне право та його подальший розвиток	56
3.2. Проблеми та виклики сучасного міжнародного інвестиційного права.....	59
3.3. Роль міжнародного інвестиційного права у вирішенні спорів між Україною та іноземними інвесторами: аналіз практики	63
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність міжнародного інвестиційного права в сучасному світі важко переоцінити. Глобалізація та зростаюча взаємозалежність національних економік створили умови, за яких іноземні інвестиції стали ключовим фактором економічного зростання, технологічного розвитку та створення нових робочих місць. У цьому контексті ефективне правове регулювання міжнародних інвестицій є не просто бажаним, а необхідним. Воно забезпечує залучення іноземного капіталу, захищає права інвесторів та створює стабільний інвестиційний клімат, що є важливим для довгострокового економічного розвитку.

Без належного правового регулювання, інвестори стикаються з ризиками, такими як політична нестабільність, зміни в законодавстві, експропріація та інші форми неправомірного втручання. Це може відлякати інвесторів та обмежити потік іноземного капіталу, що негативно вплине на економіку країни. Міжнародне інвестиційне право надає інвесторам впевненість у тому, що їхні права будуть захищені, а інвестиції – безпечні.

Крім того, міжнародне інвестиційне право сприяє розвитку міжнародної торгівлі та економічної співпраці. Воно створює правову основу для транскордонних інвестицій, що сприяє інтеграції національних економік у світову економічну систему. Це, в свою чергу, сприяє передачі технологій, обміну знаннями та досвідом, що є важливим для технологічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національних економік.

Однак, існує низка невирішених питань, які ускладнюють застосування норм міжнародного інвестиційного права. Зокрема, залишається неоднозначність у тлумаченні ключових понять, таких як «інвестиція», «експропріація», «справедливий і рівний режим», що призводить до різного підходу до вирішення інвестиційних спорів. Відсутність універсального механізму вирішення інвестиційних спорів, а також фрагментація практики міжнародних арбітражів створюють додаткові складнощі для інвесторів та держав.

Крім того, існує проблема балансування прав інвесторів та суверенних прав держав на регулювання економіки. Необхідно знайти оптимальний баланс між захистом прав інвесторів та забезпеченням можливості держав здійснювати регуляторну політику в інтересах суспільства. Невирішеність питань щодо експропріації, зокрема щодо визначення справедливої компенсації, створює ризики для інвесторів та негативно впливає на інвестиційний клімат.

Зважаючи на швидкі зміни в світовій економіці, міжнародне інвестиційне право потребує адаптації до нових викликів, таких як зміна клімату, цифровізація економіки, кібербезпека та пандемії. Необхідно розробити нові правові механізми, які б враховували ці виклики та забезпечували стабільність та передбачуваність міжнародних інвестицій.

Визначальними особливостями вивчення основоположних етапів становлення, розвитку та сучасного стану категорії «міжнародне інвестиційне право», його принципів, сутності і практики реалізації, приділяли увагу багато різноманітних науковців, дослідників, вчених, аналітиків, професорів і фахівців у сфері права, політології, міжнародних відносин, міжнародного права, міжнародних економічних відносин, економіки, фінансів та страхування, зокрема: В.И. Любашенко, К.В. Громовенко, І.Є. Висотенко, М.С. Тумакова, А.О. Задоя, І.Ю. Дір, А.С. Кропова, Л.О. Чернишова, О.В. Кот, Ю.О. Світлична, І.Г. Крилова, О.А. Христенко, В.М. Мацука, Т.І. Ніколенко, О.В. Булкот, Є.В. Попко, Н.О. Шишпанова, Ю.А. Кормишкін, В.О. Власенко, К.В. Череповський, К.О. Кузнецова, А.В. Дудик, С.М. Марущак, В.В. Гаверський, О.О. Мезенцева, В.М. Малишко, Н.В. Цаль, Д.П. Кутняк, І.З. Фархутдінов, Н.А. Буличева, Л.М. Побоченко, А.В. Бондаренко, Г.М. Брусільцева, А.О. Дидинська, Г.Г. Картунов, Л.В. Новікова, С.Ф. Гуцу, А.О. Гордеюк, О.О. Белогубова, К.В. Мануїлова, О.Ю. Цибульська, Б.В. Духницький, М.В. Оліховська, В.В. Химинець, Й.І. Ціпкало, В.В. Поєдинок та інші.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, пов'язані із міжнародною інвестиційною діяльністю, що підпадають під сферу правового регулювання міжнародного інвестиційного права.

Предметом дослідження є погляди науковців, теоретичні положення міжнародного інвестиційного права, а також практика застосування та реалізації теоретичних засад, норм та принципів міжнародного інвестиційного права.

Метою дослідження слід зазначити: на підставі проведеного аналізу теорії та практики з'ясувати основоположні аспекти міжнародного інвестиційного права, його сутність, значення і практичний досвід застосування, визначити основні проблеми та виклики, а також надати рекомендації.

Для досягнення мети дослідження доцільно визначити наступні **завдання**:

а) Виділити поняття, суть та історію розвитку міжнародного інвестиційного права;

б) Охарактеризувати основні принципи міжнародного інвестиційного права;

в) Охарактеризувати джерела міжнародного інвестиційного права;

г) З'ясувати міжнародно-правові стандарти захисту іноземних інвестицій;

г) Виявити роль міжнародних фінансових інститутів у регулюванні та захисті іноземних інвестицій;

д) Прослідкувати за судовими та арбітражними механізмами вирішення інвестиційних спорів;

е) Продемонструвати практику міжнародних судових органів щодо захисту іноземних інвестицій;

є) Окреслити вплив глобалізації на сучасне міжнародне інвестиційне право та його подальший розвиток;

ж) Виокремити проблеми та виклики сучасного міжнародного інвестиційного права;

з) З'ясувати роль міжнародного інвестиційного права у вирішенні спорів між Україною та іноземними інвесторами.

Методами дослідження, що були використані під час виконання роботи можна назвати такі:

- Системно-структурний, що полягає у здійсненні типологізації принципів міжнародного інвестиційного права, їх загального опису;

- Історичний, який означає виділення основоположних етапів становлення, реформування, розвитку і сучасного стану концепції міжнародного інвестиційного права;
- Спостереження, зокрема, за сучасними тенденціями практичної реалізації міжнародної категорії інвестиційного права у контексті глобальних викликів і загроз;
- Аналіз та синтез, у тому числі, вивчення точок зору, думок тих чи інших науковців і спеціалістів у площині юриспруденції, політології та міжнародних відносин стосовно зазначеної проблематики, та на їх основі вироблення власних висновків і рекомендацій;
- Порівняння, а саме, пошук спільних і відмінних рис у судовій та арбітражній практиці вирішення справ щодо залучення іноземних інвестицій, як відносно зарубіжних країн, так і української держави;
- Логіко-юридичний, тобто, з'ясування основних положень і норм вітчизняного і міжнародного законодавства щодо регламентації принципів та визначальних засад здійснення міжнародної інвестиційної політики;
- Функціональний — це виявлення функціонального призначення міжнародно-правових стандартів захисту й охорони іноземних інвестицій від недобросовісних постачальників.

Структура роботи. Бакалаврська робота містить 75 сторінок, яка складається із титульної сторінки, змісту, вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел у кількості 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРАВА

1.1. Поняття, суть та історія розвитку міжнародного інвестиційного права

Інвестиційна діяльність відіграє ключову роль у сучасному міжнародному бізнесі, виступаючи фундаментом функціонування глобальної економіки. Вона об'єднує інтереси та ресурси фізичних і юридичних осіб, а також держав, спрямовуючи їх на забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку. У широкому розумінні інвестиції представляють собою вкладення капіталу в різноманітні форми діяльності з метою його примноження або збереження, що відображає прагнення до отримання економічної вигоди або досягнення стратегічних цілей.

Термінологія, пов'язана з поняттям "інвестування", характеризується відсутністю уніфікації, що зумовлено різними рівнями аналізу, національними традиціями та авторськими підходами. Українське законодавство, яке досить детально розкриває сутність інвестицій, визначає їх як усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в підприємницьку чи іншу діяльність, спрямовану на отримання прибутку (доходу) або досягнення соціального ефекту. До таких цінностей відносяться фінансові активи, рухоме та нерухоме майно, майнові права, інтелектуальна власність, технічні, технологічні та комерційні знання, а також права користування природними ресурсами та іншими активами.

На мікрорівні інвестиція розглядається як економічний інструмент, що використовується для вкладення коштів з метою отримання прибутку або доходу. Це відображає прагнення інвесторів до максимізації економічної вигоди від своїх вкладень [1, с. 7].

Інвестиційне право є складною та багатогранною системою, що охоплює широкий спектр нормативно-правових актів, які регулюють відносини, що виникають у процесі інвестиційної діяльності та реалізації інвестиційних проєктів як

національними, так і іноземними інвесторами. Його основна мета полягає у забезпеченні максимально ефективного задоволення матеріальних і нематеріальних потреб усіх учасників інвестиційної діяльності, створюючи сприятливе та прозоре середовище для інвестування.

Як галузь права, інвестиційне право представляє собою сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані із залученням, використанням та контролем над інвестиціями, а також встановлює відповідальність інвесторів за порушення законодавства. Це включає в себе норми, що регулюють права та обов'язки інвесторів, порядок здійснення інвестиційної діяльності, а також механізми захисту інвестицій.

Як система законодавства, інвестиційне право охоплює правові норми, закріплені в різноманітних нормативно-правових актах та звичаях ділового обороту, що регулюють порядок здійснення інвестиційної діяльності. Важливим аспектом вивчення інвестиційного права є аналіз судової практики, яка відіграє ключову роль у формуванні єдиного розуміння та застосування правових норм, забезпечуючи передбачуваність та стабільність інвестиційного середовища.

Як навчальна дисципліна, інвестиційне право є системою знань та наукових уявлень про цю галузь. Наука інвестиційного права досліджує його походження, етапи розвитку та прогнозує подальші напрями еволюції, спираючись на накопичену інформацію. Це дозволяє не лише розуміти сучасний стан інвестиційного права, але й передбачати його майбутній розвиток у контексті змінюваного економічного та політичного середовища [2, с. 12].

Міжнародне право є сукупністю юридичних принципів і норм, які регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з метою забезпечення миру і співробітництва. Це правова система, що складається з норм, які визначають правила взаємодії між різними учасниками міжнародних відносин, такими як держави, міжнародні організації та інші суб'єкти.

Особливістю міжнародного права є те, що воно не є частиною національних правових систем і не включає в себе норми національного права. Міжнародне право виникло разом з появою держав та розвитком системи міждержавних відносин.

Спочатку міжнародні відносини і норми, що їх регулюють, розвивалися в тих регіонах, де зароджувалася цивілізація та формувалися центри міжнародного життя, зокрема в долинах Тигру і Євфрату, Нілу, районах Китаю та Індії, а також у межах Егейського та Середземного морів.

Норми, які застосовувалися між державами в цих районах, мали релігійний та звичаєвий характер. Це відображалось в таких інститутах міжнародного права, як закони і звичаї війни, укладення та виконання міжнародних договорів, обмін послами, встановлення правового режиму для іноземців, а також створення міждержавних союзів. Значний вплив на розвиток міжнародно-правових норм мали регулювання міжнародних відносин Римської імперії з іншими державами та її підвладними провінціями [3, с. 7-8].

Більшість вітчизняних науковців розглядає міжнародне інвестиційне право як складову міжнародного фінансового права. Навіть у великій Енциклопедії українського права воно аналізується саме в цьому контексті [4, с. 470]. Питання визначення міжнародного інвестиційного права як самостійної галузі міжнародного права є предметом дискусій серед науковців. Деякі дослідники вважають, що міжнародне інвестиційне право не має достатньої специфіки, щоб вважатися окремою галуззю, і його слід розглядати лише в контексті національного законодавства країни перебування інвестицій. Ця позиція ґрунтується на тому, що регулювання інвестицій значною мірою здійснюється на національному рівні, і міжнародне право лише встановлює загальні принципи та стандарти, що мають орієнтувати держави на забезпечення певного рівня захисту для іноземних інвесторів. Згідно з цією теорією, міжнародне інвестиційне право скоріше є доповненням до національних правових систем і повинно бути розглянуте як частина більш широкої правової категорії міжнародного економічного права.

Проте, з іншого боку, інша група науковців, зокрема зарубіжні вчені, ще з 1960-х років наполягає на тому, що міжнародне інвестиційне право має достатню самостійність та специфіку, щоб вважатися окремою галуззю міжнародного права. Вони аргументують це тим, що міжнародне інвестиційне право має власні джерела, принципи та механізми регулювання, які відрізняються від інших галузей

міжнародного права, таких як міжнародне право прав людини або міжнародне торгове право. Одним із основних аргументів є існування численних міжнародних угод і договорів, які регулюють питання інвестицій і мають характер спеціалізованих норм, що стосуються конкретно іноземних інвестицій та їхнього захисту. Наприклад, двосторонні угоди про захист інвестицій (BITs) та багатосторонні угоди, такі як Конвенція про міжнародний центр з вирішення інвестиційних спорів (ICSID), є яскравим прикладом того, як міжнародне інвестиційне право має свої власні інструменти, які не можна віднести до загальних норм міжнародного права.

Ці вчені також зазначають, що міжнародне інвестиційне право має специфічні механізми вирішення спорів, такі як міжнародний арбітраж, який є незалежним від національних судів і дозволяє вирішувати суперечки між державами та іноземними інвесторами на міжнародному рівні. Вони підкреслюють, що в цьому контексті міжнародне інвестиційне право виходить за межі національного законодавства та передбачає застосування стандартів, які забезпечують захист прав інвесторів у різних країнах. Наприклад, положення про справедливе та рівне ставлення, захист від націоналізації та експропріації без належної компенсації, а також свобода від дискримінації — всі ці аспекти є невід'ємними частинами міжнародного інвестиційного права.

Тому, з огляду на ці аргументи, можна зробити висновок, що міжнародне інвестиційне право має достатню автономію, щоб бути визначеним як самостійна галузь міжнародного права. Воно має свою унікальну роль в міжнародній правовій системі, адже встановлює конкретні правила та механізми, що дозволяють здійснювати міжнародний захист іноземних інвестицій, що є важливим аспектом для розвитку глобальної економіки [5, с. 172].

Міжнародне інвестиційне право, як невід'ємна галузь міжнародного права, відіграє ключову роль у формуванні та регулюванні відносин, пов'язаних з іноземним інвестуванням між державами, охоплюючи широкий спектр питань, що стосуються залучення, використання та захисту інвестицій. Ця галузь права спрямована на створення стабільного та передбачуваного правового середовища, яке сприяє

залученню іноземних інвестицій, необхідних для економічного розвитку та міжнародного співробітництва.

Важливою складовою міжнародного інвестиційного права є забезпечення ефективного правового механізму, який дозволяє іноземним інвесторам здійснювати свою діяльність в іншій країні, дотримуючись умов і вимог, встановлених як на національному, так і на міжнародному рівнях. Цей механізм включає в себе систему норм і принципів, які регулюють процес інвестування, від моменту його початку до моменту його завершення, забезпечуючи захист прав та інтересів як інвесторів, так і держав-реципієнтів.

Міжнародне інвестиційне право також відіграє важливу роль у вирішенні спорів між державами та іноземними інвесторами, надаючи механізми для мирного врегулювання конфліктів. Ці механізми, такі як міжнародний арбітраж, дозволяють сторонам вирішувати спори на основі міжнародного права, забезпечуючи справедливість та ефективність процесу.

У контексті глобалізації, коли міжнародні інвестиції стають все більш важливими для економічного розвитку, роль міжнародного інвестиційного права стає ще більш значущою. Воно сприяє створенню глобального інвестиційного простору, де інвестори можуть вільно переміщати капітал та здійснювати свою діяльність, сприяючи економічному зростанню та розвитку [6, с. 104].

Однією з фундаментальних характеристик міжнародного інвестиційного права виступає режим доступу іноземних інвестицій на територію держави-реципієнта, що охоплює комплекс правових норм, які детально регламентують умови для діяльності іноземних інвесторів. Ці умови включають в себе правила, що стосуються націоналізації, захисту від експропріації, а також рівень гарантій, які надаються інвесторам для забезпечення стабільності та передбачуваності їх діяльності. В цьому контексті, принцип національного режиму відіграє вирішальну роль, оскільки він гарантує, що іноземні інвестори користуються правами, які не є менш сприятливими, ніж ті, що надаються вітчизняним інвесторам, сприяючи створенню рівних умов конкуренції.

Водночас, режим інвестицій зазнає значного впливу з боку заходів, спрямованих на охорону навколишнього середовища, зокрема екологічних стандартів та обмежень, які держави-реципієнти можуть встановлювати, виходячи з власних екологічних пріоритетів та стратегій. Ці стандарти охоплюють широкий спектр вимог, пов'язаних із захистом довкілля, зменшенням забруднення, збереженням природних ресурсів та підтриманням біорізноманіття. Такі екологічні заходи, як правило, мають на меті забезпечення сталого розвитку та збереження екологічної рівноваги, а також захист здоров'я населення від негативного впливу інвестиційної діяльності, що відображає зростаючу увагу до екологічних аспектів у міжнародному інвестиційному праві [7, с. 208].

Міжнародне інвестиційне право — це галузь міжнародного права, яка регулює правові відносини, що виникають у сфері міжнародних інвестицій. Воно охоплює правила та норми, які визначають умови, права та обов'язки іноземних інвесторів і держав, в яких ці інвестиції здійснюються. Міжнародне інвестиційне право забезпечує правові гарантії для захисту іноземних інвестицій від експропріації, дискримінації та інших небажаних дій, що можуть обмежити інтереси інвесторів.

Основними джерелами міжнародного інвестиційного права є двосторонні та багатосторонні міжнародні угоди, національні законодавства країн, а також рішення міжнародних судових і арбітражних органів. Важливим аспектом є інтерпретація і застосування цих норм через міжнародні суди та арбітражі, які вирішують спори між державами та іноземними інвесторами.

Міжнародне інвестиційне право регулює такі основні питання, як:

1. Право доступу іноземних інвестицій: визначає умови, за яких іноземні інвестори можуть здійснювати свою діяльність на території іншої держави, включаючи вимоги до реєстрації, ліцензування та дозволів.

2. Захист іноземних інвестицій: забезпечення інвесторів правовими гарантіями проти конфіскації або націоналізації їхніх активів без належної компенсації. Це також включає захист від несправедливого чи дискримінаційного ставлення з боку держави-приймача інвестицій.

3. Механізми вирішення спорів: визначення процедур вирішення суперечок між інвесторами та державами, зокрема через міжнародні арбітражі або суди, такі як Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID).

4. Екологічні та соціальні стандарти: з огляду на зростаючий інтерес до сталого розвитку, міжнародне інвестиційне право включає екологічні стандарти, які регулюють вплив інвестицій на навколишнє середовище та забезпечують інтеграцію соціальних вимог, зокрема щодо прав людини та трудових стандартів [8, с. 10-15].

Історично існувала різноманітність підходів до ставлення до іноземців і їхньої власності в міжнародному праві. У ранніх політичних спільнотах часто відмовляли в правоздатності людям, які не належали до їхнього кола, а іноземців іноді сприймали як ворогів або варварів. Однак, з часом ставлення до іноземців змінювалося, і їхній правовий статус покращився, особливо в період від античності до сучасності.

Едвін Борхард у своєму трактаті 1915 року зазначав, що статус іноземців змінювався від повної безправності в ранньому Римі до зрівняння їхніх прав із громадянами в сучасну епоху. Ці зміни відображалися в розвитку міжнародних угод і принципів, що стосуються прав іноземців, зокрема у контексті дипломатичного захисту. Франсіско де Віторія стверджував, що іноземці мають право на подорожі, торгівлю та проживання в інших країнах, а Гуго Гроцій акцентував на праві іноземців на недискримінаційне ставлення. Еммеріх де Ваттель, у свою чергу, наголошував, що держава може встановлювати умови для в'їзду іноземців, але після їхнього в'їзду вона зобов'язана забезпечувати їм захист, рівний захисту своїх громадян.

Дипломатичний захист виник як відповідь на шкоду, завдану іноземцям, і відображає принцип, що порушення прав громадянина є шкодою для його держави, яка може вимагати відшкодування. Цей принцип розвивався через історію, зокрема в епоху колоніалізму, коли держави активно використовували дипломатичні, економічні та військові інструменти для захисту своїх громадян за кордоном. Цей процес зазнав значного розвитку в результаті зростання міжнародних інвестицій та угод, зокрема щодо арбітражу між інвесторами та державами. Важливим аспектом є те, що держави зберігали право на здійснення дипломатичного захисту, проте цей

процес став все більш залежним від міжнародних правових інструментів і арбітражів, особливо після Першої світової війни [9, р. 3-7].

Хоча існує думка, що міжнародні правила захисту іноземної власності виникли в Європі в XVII столітті, їхні корені глибше сягають в історію. Дослідження міжнародного інвестиційного права показує, що його розвиток був набагато складнішим і охоплював взаємодію різних націй через торгові угоди. Без розвитку місцевих торгових мереж та зовнішньої торгівлі, що з'явилися завдяки західній експансії, системи інвестицій не могли б існувати.

Перші договори, спрямовані на залучення торгівлі, уклалися ще в XII столітті. В період правління Фатімідського халіфату та Мамлюкського султанату іноземним торговцям-немусульманам надавалися комерційні привілеї та фіскальні пільги, що мало на меті зробити Середземномор'я привабливим для торгівлі. Східні держави в XI–XII століттях надавали різноманітні концесії, зокрема екстериторіальні права, визнаючи відмінності між західними та східними цивілізаціями.

Після падіння Фатімідського халіфату та Мамлюкського султанату Османська імперія підписала капітуляційні договори з європейськими країнами, такими як Англія та Франція, що підтверджує поширення прав власності за межі Європи. Ці договори, укладені в XVI столітті, надавали європейцям комерційні привілеї на взаємній основі, включаючи захист від корабельних аварій та відшкодування збитків. Перший капітуляційний договір, підписаний у 1535 році з Францією, включав торговельні привілеї, що дозволяли французам торгувати за французьким правом.

Після англо-турецької конвенції 1838 року Османська імперія надала європейцям значні концесії у видобутку корисних копалин, навігації, будівництві залізниць та портів, а також у банківській діяльності. Це призвело до розпаду контролю Османської імперії над іноземними корпораціями. Такі нерівноправні договори часто розглядалися як результат застосування сили з боку західних держав того часу, що робило їх схожими на "квazіколонії".

Аналогічні положення містилися і в Договорах про дружбу, торгівлю та навігацію, укладених з XVIII століття, які стали основою для сучасних двосторонніх комерційних угод. Перший такий договір між США і Францією був підписаний у 1778

році. Ці договори не обмежувалися лише торгівлею, а також охоплювали військові питання, свободу віросповідання та пересування, а також надавали статус найбільшого сприяння і національного режиму [10, р. 124-127].

Історія міжнародного інвестиційного права з 18 століття до початку 20 століття є свідченням розвитку глобальної економічної взаємодії та формування правових норм, які регулюють відносини між державами та іноземними інвесторами. Після того як Європа, в основному завдяки розширенню своїх колоніальних імперій, стала основним гравцем на міжнародній арені, потреба в правових інструментах для захисту іноземних інвестицій стала все більш актуальною.

Однією з основних правових форм, що з'явилися на початку 18 століття, були договори про дружбу, торгівлю та навігацію (ДДТН), що стали важливим інструментом для стимулювання комерційної діяльності між державами. Перший подібний договір був укладений між США та Францією у 1778 році. Це був двосторонній договір, що мав на меті сприяння торгівлі та встановлення дипломатичних відносин між країнами. Згодом така практика розповсюдилася серед інших держав, і ДДТН стали важливим елементом міжнародної торгівлі та економічної політики. Вони також гарантували іноземним інвесторам певний рівень прав і захисту від свавільних дій урядів приймаючих країн.

Відносини між державами ставали все більш складними, особливо з розширенням колоніальних володінь. Європейські держави, прагнучи захистити свої економічні інтереси за кордоном, укладали різноманітні угоди, що регулювали умови торгівлі та інвестицій, а також визначали відповідальність за дії, які могли загрожувати інтересам іноземних інвесторів. Підписання таких договорів гарантувало певні пільги, як-от податкові привілеї, свободу торгівлі, а інколи й екстериторіальну юрисдикцію для іноземців [11, с. 109-110].

До 19 століття відносини між країнами ставали ще більш інтенсивними, і зростала потреба в правових механізмах для регулювання іноземних інвестицій. Наприкінці XVIII століття і в першій половині XIX століття капітуляційні договори стали важливою частиною міжнародної економічної політики. Османська імперія, наприклад, підписала кілька таких договорів із західними державами, зокрема з

Францією, Англією та іншими країнами, що дозволяло європейцям отримувати комерційні привілеї та забезпечувало захист іноземних капіталовкладень. Такі договори часто визнавали особливий правовий статус для європейських громадян і компаній, дозволяючи їм здійснювати бізнес на умовах, які часто були вигіднішими, ніж для місцевих компаній.

У цей період також відбувалася активізація інвестицій у нові галузі, зокрема в залізничну інфраструктуру, видобуток корисних копалин та банківську діяльність. Зростаюча роль Великої Британії та Франції, як колоніальних та економічних лідерів, сприяла розвитку багатьох зобов'язань, які гарантували іноземним інвесторам певний рівень захисту від урядів приймаючих країн. Одним із найяскравіших прикладів є капітуляційний договір 1838 року між Османською імперією та Великою Британією, що надавав широкі пільги британським інвесторам у таких сферах, як видобуток корисних копалин і транспортна інфраструктура.

У другій половині 19 століття, коли західні держави продовжували розширювати свої економічні та політичні інтереси за кордоном, значно збільшилась кількість міжнародних угод, які мали на меті захист інвестицій. Ці договори стали частиною більш загальної політики міжнародної економічної експансії, що супроводжувалась активним використанням сили, економічного тиску та дипломатичних інструментів. Проте важливою особливістю цього періоду стало те, що захист інвестицій стався не тільки в рамках двосторонніх договорів, а й через розробку більш загальних міжнародних правових норм, які почали регулювати взаємодію між інвесторами та державами.

У 20 столітті інвестиційне право стало частиною більш складної міжнародної правової системи, зокрема завдяки створенню таких інститутів, як Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID), заснованого у 1966 році. Проте вже в кінці 19 століття була помітна тенденція до створення міжнародних правових механізмів, що дозволяють іноземним інвесторам звертатися за правовим захистом безпосередньо до міжнародних інституцій, а не тільки до національних судів.

Цей період характеризувався активним розвитком міжнародних фінансів, а також появою нових галузей для інвестицій, таких як енергетика, інфраструктура та

транспорт. Протягом 19 століття багато європейських держав активно підтримували розвиток цих секторів у своїх колоніях, що призводило до зміни економічних структур та впливу на місцеві економіки. Водночас, капіталістичні інтереси тих часів часто призводили до появи "нерівноправних договорів", які в значній мірі обмежували суверенітет держав, що приймали інвестиції.

У підсумку, до початку 20 століття, міжнародне інвестиційне право стало важливим елементом глобальної економічної системи, де іноземні інвестори здобули чіткі юридичні права, а держави почали формувати інституціональні рамки для захисту цих прав, хоча часто на шкоду місцевим інтересам та суверенітету [12, с. 253-255].

Міжнародне інвестиційне право є важливою частиною міжнародного права, що визначає режим іноземних інвестицій в країнах, де вони здійснюються. Ця галузь зазнала значного розвитку після Другої світової війни. Основними джерелами інвестиційного права є міжнародні угоди, що регулюють інвестиції, а також звичаєве право, національні закони та контракти між іноземними інвесторами і державами, що приймають ці інвестиції.

Здійснення правового забезпечення інвестиційної діяльності, а також створення ефективної інституційно-правової системи для учасників інвестиційного процесу є одними з найважливіших інструментів підтримки державної інвестиційної діяльності. Державне регулювання економіки полягає в тому, щоб держава впливала на діяльність господарюючих суб'єктів і ринкові умови, створюючи сприятливі умови для нормального функціонування ринкових механізмів. Одним із основних інструментів для досягнення цієї мети є усунення бар'єрів для вільного переміщення товарів, послуг, капіталу і осіб між країнами.

Метод регулювання, закладений у Римському договорі, який формулює принцип свободи руху капіталів, став основою для створення міжнародного механізму регулювання іноземних інвестицій в рамках Генеральної угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ). Після завершення Уругвайського раунду переговорів у 1994 році були підписані нові угоди, такі як Генеральна угода про торгівлю послугами та Угода про заходи, що стосуються інвестицій, пов'язаних із зовнішньою торгівлею. Ці угоди

підтвердили використання принципів, закладених у Римському договорі, у розвитку міжнародного інвестиційного права. У межах ГАТТ регулювались не лише питання обмеження конкуренції в зовнішній торгівлі, але й заходи, спрямовані на запобігання обмеженням конкуренції в промисловості.

Стаття 63 (1) Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) визначає основи інвестиційної політики ЄС, забороняючи будь-які обмеження на переміщення капіталів між державами-членами ЄС та між державами-членами та третіми країнами. Хоча термін «інвестиції» безпосередньо не згадується в цій статті, загальновизнано, що інвестиції є частиною капіталових переміщень.

Договір про створення Європейської економічної спільноти встановлює основи інвестиційного клімату, включаючи свободу пересування працівників, сприяння обміну молодими працівниками, заборону обмеження свободи підприємницької діяльності та створення підприємств у державах-членах, а також взаємне визнання кваліфікаційних документів. З 1 грудня 2009 року, з набранням чинності Лісабонським договором, правове регулювання прямих іноземних інвестицій стало виключною компетенцією Європейського Союзу в межах загальної торгової політики.

Засновницькі договори ЄС лише побіжно згадують фінансові послуги, тому основними джерелами інвестиційного права ЄС є вторинне законодавство – регламенти, директиви, рішення, що приймаються відповідними інститутами ЄС, а також рекомендації та висновки, які не мають обов'язкової сили [13, с. 131-133].

1.2. Основні принципи міжнародного інвестиційного права

Оскільки принцип справедливого та рівноправного ставлення до іноземних інвестицій став важливим стандартом, що визначає відповідність поведінки держав їхнім міжнародним зобов'язанням, його реалізація є складним завданням, яке поєднує принципи правової справедливості та рівноправ'я. З одного боку, цей принцип закріплюється в рішучих рішеннях міжнародних інвестиційних арбітражів, а з іншого – він представляє собою основну частину тих загальних правових норм, які

використовуються для тлумачення і застосування права, як міжнародного, так і внутрішнього. Важливість визначення актуальних елементів справедливого та рівноправного режиму зростає через постійну наукову та практичну потребу в їх точному аналізі, оскільки саме ці принципи є визначальними для забезпечення надійності і передбачуваності інвестиційних відносин між іноземними інвесторами та державами.

Для правильної інтерпретації і застосування принципу справедливого та рівноправного ставлення необхідно враховувати різноманітні аспекти, пов'язані з міжнародними угодами та внутрішнім законодавством країн, в яких здійснюються інвестиції. Цей принцип включає, зокрема, зобов'язання держав забезпечувати рівні умови для іноземних інвесторів, що включає відсутність дискримінації між національними та іноземними інвесторами, а також надання адекватного захисту від незаконних актів, таких як націоналізація або експропріація активів без належної компенсації.

Принцип справедливого та рівноправного ставлення є важливою складовою частиною міжнародного інвестиційного права і часто є предметом оцінки в міжнародних арбітражах. Міжнародні суди та арбітражі використовують його як орієнтир при вирішенні спорів між державами та іноземними інвесторами. Зокрема, в ряді випадків цей принцип став ключовим при визначенні того, чи дотримувалася держава своїх зобов'язань щодо забезпечення мінімальних стандартів захисту іноземних інвестицій, закріплених у двосторонніх угодах чи багатосторонніх конвенціях, таких як Конвенція ICSID або інші угоди, які регулюють інвестиційну діяльність.

З іншого боку, принцип рівноправного ставлення також відображає загальні принципи права, що використовуються в тлумаченні і застосуванні норм міжнародного і внутрішнього права. Ці принципи виступають як універсальні правові засади, на основі яких можна здійснювати правовий аналіз і порівняння різних інвестиційних практик. Загальні принципи права є необхідними для забезпечення справедливості і рівності, адже вони дозволяють уникнути свавілля при застосуванні норм права в конкретних справах. Вони створюють правову визначеність, необхідну

для того, щоб іноземні інвестори мали впевненість у стабільності і прозорості правового середовища [14, с. 14-15].

Поява поняття загальних принципів права як юридичного явища відбулася лише в ХІХ столітті, і саме міжнародний арбітражний досвід став основою для цього розвитку. До цього часу міжнародне право здебільшого обмежувалося узгодженням міждержавних договорів і домовленостей, а також звичаєвим правом, яке регулювало відносини між державами. Проте з розвитком міжнародних відносин та необхідністю вирішення суперечок, які не завжди могли бути врегульовані конкретними договорами, виникла потреба в більш загальних та універсальних принципах, що могли б застосовуватися у широкому спектрі правових ситуацій. Ці принципи повинні були бути такими, що визнаються всіма цивілізованими націями, і могли б служити правовою основою для вирішення спорів, які не мали прямого регулювання в існуючих угодах чи звичаях.

У результаті, на ці загальні принципи права, які визнані цивілізованими націями, було посилення в якості правового джерела у статті 38 Статуту Постійної Палати міжнародного правосуддя, що згодом перейшло в статтю 38 Статуту Міжнародного Суду ООН. Стаття 38 стала важливим етапом в історії міжнародного права, оскільки вона закріпила загальні принципи права як один з основних джерел міжнародного права, поряд із міжнародними договорами та звичаєм. Це стало ключовим моментом для розвитку міжнародної юридичної практики, адже наявність таких принципів дозволила заповнити правові прогалини і надала можливість міжнародним судам і арбітражам застосовувати загальні правові стандарти, які були прийняті на міжнародному рівні.

Однак, незважаючи на важливість цієї концепції, загальні принципи права за своєю природою не завжди мають чітке та стабільне визначення, що створює певні труднощі при їх застосуванні на практиці. Вони можуть бути трактовані по-різному залежно від конкретного контексту, в якому вони застосовуються, і від правової системи, в межах якої відбувається їх інтерпретація. Це також ускладнює складання вичерпного переліку таких принципів, оскільки їх склад і зміст можуть змінюватися у міру розвитку міжнародного права та зміни правових норм у різних країнах.

Наприклад, принципи справедливості, добросовісності, рівноправності та ефективного правового захисту є фундаментальними для міжнародного інвестиційного права, але їх точне визначення і застосування залежить від конкретних обставин кожної справи.

Крім того, загальні принципи права мають універсальний характер, що дозволяє їх застосовувати не лише в рамках міжнародних відносин між державами, але й у міжособистісних та комерційних правових відносинах, що часто виходить за межі національних юрисдикцій. З огляду на це, міжнародні суди та арбітражі повинні ураховувати ці принципи при вирішенні спорів, що є важливим для забезпечення юридичної стабільності і справедливості у глобальному контексті.

Загалом, загальні принципи права стали важливим інструментом для вирішення правових суперечок, особливо в тих випадках, коли існуючі правові норми не можуть дати однозначної відповіді на питання, що виникають у міжнародних відносинах. Хоча визначення цих принципів може бути не завжди точним і стабільним, їх застосування має надзвичайно важливе значення для розвитку міжнародного права, оскільки вони дозволяють зберігати справедливість та забезпечувати рівноправність сторін у міжнародних правовідносинах [15, с. 120-122].

У цьому контексті принципи справедливості та рівності займають особливе місце в таких переліках. Принцип справедливості відображає роль права як інституту, що забезпечує морально-правову відповідність між вкладеним та отриманим у різних сферах людської діяльності. Він концентрує вимогу того, щоб роль індивідів і соціальних груп у суспільстві відповідала їхньому соціальному статусу, правам і обов'язкам, а також принципу покарання за злочини та суспільного визнання заслуг. Крім того, принципи справедливості та рівності тісно пов'язані між собою, оскільки принцип рівності конкретизує справедливість через забезпечення рівності перед законом та заборону дискримінації.

У більшості випадків ці загальні принципи права застосовуються до всіх галузей права, і міжнародне інвестиційне право не є винятком. Однак, оскільки міжнародне інвестиційне право має свою специфіку, поєднуючи публічно-правовий і приватно-правовий методи регулювання, а також через відсутність універсальної

конвенції чи центральної міжнародної організації для вирішення спорів щодо транскордонних інвестицій, в цій галузі особливо важливі спеціальні принципи, які забезпечують її функціонування [16, с. 415].

Серед спеціальних принципів, що регулюють інвестиційне право, Ю. М. Жорнокуй виділяє кілька важливих положень, таких як принцип рівності суб'єктів інвестиційного права, що забезпечує однакові умови для всіх учасників інвестиційного процесу, а також принцип свободи договору, який надає сторонам право вільно обирати умови своїх угод. Крім того, важливими є принцип свободи вибору інвестором об'єкта інвестування, що дозволяє інвестору обирати будь-які доступні можливості для вкладення капіталу, та принцип самостійного здійснення інвестором своєї діяльності, що гарантує йому автономію в процесі реалізації інвестицій.

Принцип взаємовигідності інвестицій також займає важливе місце, адже він передбачає, що інвестиції мають приносити вигоду як інвестору, так і країні, що приймає ці інвестиції [17, с. 30-35]. У міжнародному інвестиційному праві також визначаються ряд принципів, які сприяють розвитку інвестиційних відносин і гарантують їх стабільність і ефективність. Наприклад, принцип свободи експорту інвестицій, який дозволяє інвесторам вільно вивозити свої капітали з країни без обмежень, або принцип свободи використання засобів захисту при імпорті інвестицій, що надає інвесторам можливість захищати свої інтереси в країні, куди вони здійснюють інвестиції.

Один з ключових принципів — це принцип захисту інвестицій, що гарантує збереження та безпеку іноземних інвестицій на території приймаючої країни. Іншими важливими принципами є принцип «територіальності» регулювання іноземних інвестицій, що визначає суверенітет держави над регулюванням інвестицій у межах своєї території, а також принцип державного та міжнародного контролю за рухом інвестицій, що передбачає моніторинг і регулювання інвестиційних потоків на міжнародному рівні. Окрім цього, принцип запобігання шкоди економіці приймаючої країни від інвестицій, принцип недопущення експропріації (націоналізації) іноземних інвестицій без компенсації, а також принцип свободи переказу доходів і дивідендів

від інвестицій за межі країни розміщення, є важливими складовими міжнародного інвестиційного правопорядку [18, с. 188-189].

Принцип суброгації, що дозволяє інвестору передавати свої права і зобов'язання третім особам, принцип уникнення подвійного оподаткування, а також принцип недискримінації, що гарантує рівні умови для всіх інвесторів незалежно від їхнього походження, також є важливими для стабільного функціонування інвестиційної системи. Особливо важливою є роль принципу надання режиму найбільшого сприяння та національного режиму, що забезпечує інвесторам з інших країн такі ж права, як і місцевим учасникам ринку.

Крім того, важливі міжгалузеві принципи, такі як принцип охорони навколишнього середовища, який не обмежується тільки екологічним правом, але й активно застосовується в інвестиційному праві. Цей принцип забезпечує, щоб економічна діяльність, зокрема інвестиційна, не шкодила екологічному середовищу, що є особливо важливим у випадку інтенсивного використання природних ресурсів.

Важливими є також загальногалузеві для міжнародного інвестиційного права принципи міжнародного економічного права, до яких належать, зокрема, принцип всеучасті, принцип суверенітету держави над її природними ресурсами, принцип преференціального режиму для країн, що розвиваються, а також принцип міжнародної соціальної справедливості, який сприяє забезпеченню справедливих умов для всіх країн, що взаємодіють у сфері міжнародної торгівлі та інвестицій. Крім того, принцип вільного доступу до моря для країн, що не мають виходу до нього, є важливим для забезпечення рівних можливостей для всіх країн у міжнародних економічних відносинах [19, р. 167-168].

Принципи права відіграють значну роль у регулюванні міжнародних інвестиційних відносин, і це підкреслюється багатьма провідними міжнародними організаціями. Наприклад, у 2009 році Рада Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) сформулювала рекомендації для країн, що приймають міжнародні інвестиції, щодо національної безпеки. Ці рекомендації ставлять за мету допомогти урядам, які розробляють інвестиційну політику і заходи, спрямовані на захист національної безпеки, дотримуватися певних основних принципів.

Зокрема, було рекомендовано враховувати такі принципи, як недискримінація, прозорість, передбачуваність результатів, пропорційність заходів і підзвітність органів державної влади. Згідно з принципом недискримінації, обмеження, що вводяться, повинні бути застосовані до всіх інвесторів, без винятків, які залучені до певної сфери. Окрім цього, регуляторні заходи, що приймаються державою, мають бути максимально прозорими, а повідомлення про їх застосування повинні бути надані своєчасно, щоб інвестори могли передбачити можливі наслідки і результати.

Обмеження, що накладаються на умови інвестиційної діяльності, повинні бути обґрунтованими публічним інтересом і застосовуватися лише в умовах «виключних обставин», коли інші засоби для вирішення проблеми неможливі. У разі виникнення суперечок між приймаючою країною і іноземним інвестором, спір повинен мати можливість бути розглянутим у міжнародному органі, що підтверджує важливість міжнародного арбітражу в регулюванні інвестиційних відносин [20, с. 2-4],

У цьому контексті справедливий і рівноправний режим, який часто вважають основною або центральною нормою міжнародного інвестиційного права, відіграє вирішальну роль у розвитку уніфікованого правового режиму для іноземних інвестицій. Хоча цей стандарт ставлення до іноземних інвестицій не завжди чітко визначений нормами внутрішнього права, він є основним елементом міжнародного інвестиційного регулювання, що забезпечується через рішення міжнародних інвестиційних арбітражів, які гарантують дотримання принципів справедливості та рівноправ'я.

Ці принципи стали фундаментом сучасної системи міжнародного права. Дослідження К. Яннака-Смолл, опубліковане ОЕСР у 2004 році, виділяє мінімальний перелік складових справедливого і рівноправного режиму, серед яких обов'язок пильності і захисту інвестицій, належний процес (включаючи право на правосуддя та заборону необґрунтованих дій), прозорість, сумлінність, що включає повагу до очікувань інвестора, прозорість і заборону свавільних дій, а також елементи автономної справедливості.

Цей мінімальний перелік був доповнений в рішенні арбітражу 2019 року у справі Indian Metals & Ferro Alloys Limited проти Індонезії, де було визначено, що

справедливий режим також включає елемент пропорційності. Цей принцип логічно поєднується з принципами добросовісності і основними правовими принципами, що стосуються виконання контрактних зобов'язань, як це передбачено правилом *pacta sunt servanda* (угоди мають бути виконані).

У рішенні у справі PSEG Global Inc. проти Туреччини, прийнятому в 2007 році, арбітраж Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС) також зазначив, що стандарт справедливого і рівноправного режиму набув особливого значення, оскільки інші міжнародно-правові стандарти можуть бути неповністю застосовні в окремих випадках. З огляду на це, до ключових елементів справедливого і рівноправного режиму можна віднести такі складові, як законні очікування інвестора, стабільність, прозорість, добросовісність, сумлінне виконання договірних зобов'язань, забезпечення належної правової процедури та недопустимість відмови у правосудді. Водночас неправомірними діями у цьому контексті є невиправдане і неправомірне ставлення до інвестора, дискримінація, примушування, тиск, відсутність належного захисту чи пильності [21, р. 26-39].

Хоча цей перелік складових справедливого і рівноправного режиму має характер рамкового зобов'язання, такий підхід дозволяє заповнити прогалини в регулюванні міжнародних інвестицій, забезпечуючи справедливе і рівне ставлення до іноземних інвестицій у всіх аспектах. Однак питання визначення вичерпного переліку елементів чи принципів справедливого і рівноправного режиму залишатиметься відкритим, оскільки це залежатиме від деталей конкретних суперечок та специфіки чинних міжнародно-правових процедур [16, с. 418].

1.3. Джерела міжнародного інвестиційного права

Важливе місце в сучасному міжнародному інвестиційному праві займає стаття 1105(1) NAFTA 1994 року, яка стала основою для формулювання принципу справедливого та рівноправного ставлення до іноземних інвестицій, закріплюючи зобов'язання держав сторін угоди забезпечити мінімальні стандарти захисту для інвесторів. Цей принцип, що вимагає надання "справедливого та рівноправного"

ставлення іноземним інвесторам, є однією з ключових складових міжнародної інвестиційної практики, оскільки забезпечує правову визначеність для інвесторів і служить гарантією від можливих свавільних дій з боку приймаючої держави.

Аналогічно, багатосторонні угоди, такі як стаття 14.6(1) USMCA 2020 року (Угода між США, Мексикою та Канадою), також включають положення, що передбачають забезпечення справедливого ставлення до іноземних інвестицій відповідно до норм звичаєвого міжнародного права. Ці угоди підкреслюють, що країни-учасники зобов'язані забезпечувати інвесторам рівні умови для здійснення інвестицій, що включає захист від дискримінації, забезпечення адекватних механізмів вирішення спорів і справедливе ставлення в разі конфліктів з національними законами.

Інші міжнародні угоди, такі як стаття 10(1) Договору до Енергетичної Хартії 1994 року, також містять вимогу щодо забезпечення справедливого та рівноправного ставлення до іноземних інвестицій. Це підкреслює важливість цього принципу в контексті енергетичних інвестицій, які часто мають стратегічне значення для національних економік і потребують додаткового захисту для забезпечення стабільності міжнародних економічних відносин. Окрім цього, стаття 4 Угоди ASEAN про заохочення і захист інвестицій включає вимогу надавати справедливий та рівноправний режим (CPR) для іноземних інвесторів, що гарантує однакові умови для іноземних інвесторів у країнах-членах АСЕАН.

Такі багатосторонні угоди, як Угода про спільний ринок для Східної та Південної Африки COMESA, також включають вимогу надавати CPR приватним інвесторам, що відображає прагнення держав-членів забезпечити належний рівень правового захисту для іноземних інвестицій і створити сприятливе інвестиційне середовище для розвитку регіональної економіки. Включення положень про справедливе ставлення до іноземних інвестицій у такі угоди є важливим кроком на шляху до забезпечення стабільного правового середовища, яке підтримує залучення іноземного капіталу та сприяє економічному розвитку.

Зазначення принципу справедливого та рівноправного ставлення (CPR) також міститься в різних інших багатосторонніх угодах, таких як Колонійський протокол

MERCOSUR, IV-та Ломейська конвенція та Сеульська конвенція 1985 року, що підтверджує його значення для забезпечення належного правового захисту іноземних інвестицій на міжнародному рівні. Ці документи і конвенції підкреслюють важливість забезпечення мінімальних стандартів захисту інвестицій, що дозволяє не тільки зберігати юридичну стабільність, але й сприяє розвитку інвестиційних відносин між державами, які приєдналися до цих угод.

Принцип справедливого та рівноправного ставлення до іноземних інвестицій став важливим елементом сучасної інвестиційної практики, який використовується для запобігання дискримінації іноземних інвесторів, забезпечення належних умов для розвитку інвестиційної діяльності і встановлення механізмів правового захисту в міжнародному контексті. У результаті, цей принцип не лише зміцнює міжнародне економічне співробітництво, а й сприяє розвитку інвестиційних відносин, гарантує більшу правову визначеність для іноземних інвесторів і надає механізми для вирішення спорів між інвесторами і державами [22, с. 262-264].

Джерела міжнародного інвестиційного права формуються через сукупність різноманітних міжнародних документів, угод та практик, що визначають правила та принципи, які регулюють відносини між державами та іноземними інвесторами. Вони включають як багатосторонні і двосторонні угоди, так і звичаєве міжнародне право, судову практику та інші нормативно-правові акти, що сприяють регулюванню інвестиційної діяльності на міжнародному рівні.

Одним із основних джерел міжнародного інвестиційного права є міжнародні угоди, серед яких найбільш важливими є двосторонні інвестиційні договори (ДІД) та багатосторонні міжнародні угоди. ДІД укладаються між двома державами з метою регулювання умов для іноземних інвестицій, встановлюючи механізми захисту прав інвесторів, гарантії національного режиму та справедливого та рівноправного ставлення. У таких договорах часто прописуються зобов'язання щодо недискримінації, захисту інвестицій від експропріації без компенсації, забезпечення режиму найбільшого сприяння, а також можливість розв'язання спорів через міжнародні арбітражні механізми [23, с. 238-240].

Багатосторонні угоди, як-от Угода про створення Світової організації торгівлі (СОТ), елементи якої стосуються інвестиційної діяльності, також є важливим джерелом міжнародного інвестиційного права. Крім того, міжнародні угоди, які мають специфічне відношення до певних секторів чи регіонів, як-от Енергетична хартія, створюють правову базу для міжнародних інвестицій у відповідних сферах.

Особливу роль у формуванні міжнародного інвестиційного права відіграє звичаєве міжнародне право, яке є результатом практики держав, визнаної як юридично обов'язкова. Це включає загальновизнані принципи, такі як принцип недискримінації, забезпечення справедливого і рівноправного режиму для іноземних інвестицій, а також принцип захисту інвестицій від експропріації без компенсації. Звичаєве міжнародне право часто відображає загальні міжнародно-правові норми, що визнані всіма державами, незалежно від того, чи є вони сторонами конкретних угод.

Ще одним важливим джерелом є міжнародна судова практика. Рішення міжнародних судів і арбітражних трибуналів, що стосуються інвестицій, забезпечують роз'яснення та розвиток норм міжнародного інвестиційного права. Судові рішення, що стосуються вирішення інвестиційних спорів, зокрема через механізми, надані міжнародними арбітражними інститутами, такими як Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID), значною мірою впливають на тлумачення та розвиток норм інвестиційного права [24, с. 165-167].

Іншими важливими джерелами є рішення міжнародних організацій та рекомендації, що стосуються інвестиційної діяльності, зокрема Рада Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка надає рекомендації щодо національної політики приймаючих країн, спрямовані на забезпечення належного правового середовища для іноземних інвестицій. Резолюції та декларації, прийняті міжнародними організаціями, такими як ООН або Міжнародна організація праці (МОП), також впливають на формування міжнародного інвестиційного права, зокрема в аспектах захисту прав інвесторів та забезпечення соціальних стандартів.

Також варто згадати такі джерела, як національне законодавство та внутрішні нормативно-правові акти держав, що визначають умови для іноземних інвестицій на

національному рівні, але мають прямий зв'язок з міжнародним правом через виконання міжнародних зобов'язань.

Всі ці джерела створюють багатогранну систему, що регулює інвестиційні відносини між державами та іноземними інвесторами, забезпечуючи не лише захист прав інвесторів, але й забезпечення сталого розвитку та економічної стабільності на міжнародному рівні [25, с. 436].

Таким чином, міжнародне інвестиційне право є важливою складовою частиною сучасної правової системи, що регулює відносини між державами та іноземними інвесторами, визначаючи умови для залучення, захисту та використання іноземних інвестицій. Основні принципи міжнародного інвестиційного права, такі як принцип справедливого та рівноправного ставлення, недискримінації, захисту від експропріації без компенсації, а також забезпечення стабільності та безпеки інвестицій, є наріжними каменями, які забезпечують довіру інвесторів та сприяють розвитку міжнародної економічної співпраці.

Важливу роль у формуванні міжнародного інвестиційного права відіграють джерела цього права, серед яких значне місце займають міжнародні угоди, як двосторонні, так і багатосторонні, що встановлюють обов'язкові правила для країн-учасниць, звичаєве міжнародне право, що виникає з практики держав, а також судова практика міжнародних арбітражів і судів, яка допомагає тлумачити та застосовувати ці норми у конкретних випадках.

Історія розвитку міжнародного інвестиційного права свідчить про еволюцію норм і принципів, починаючи з ранніх міжнародних угод, що зобов'язували держави до справедливого ставлення до іноземців, і до сучасних міжнародних договорів та стандартів, які регулюють інвестиційні відносини на глобальному рівні. Принципи міжнародного інвестиційного права стали важливими інструментами забезпечення стабільності економічного середовища і захисту прав інвесторів, що в свою чергу стимулює міжнародні інвестиції та економічний розвиток.

РОЗДІЛ 2.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

2.1. Міжнародно-правові стандарти захисту іноземних інвестицій

Інвестиційні відносини реалізуються на тісно взаємопов'язаних рівнях міжнародного та національного права, а також через угоди між державами і фізичними чи юридичними особами, що створює переплетення публічно-правових і приватноправових відносин. У процесі взаємодії в міжнародних економічних відносинах держави вступають у правовідносини, розподіляючи між собою юридичні права та обов'язки, що в сукупності формує міжнародний економічний правопорядок. Міжнародно-правове регулювання інвестиційної діяльності поступово розвивається від захисту інвестицій до їх комплексного регулювання на міжнародному рівні [26, с. 225].

О.О. Мережко розглядає міжнародні стандарти як принципи міжнародного права. Він визначає принципи як «фундаментальні начала, які повинні бути основою для формулювання, тлумачення та реалізації норм права» [27, с. 84]. Це визначення підтримує і А.І. Дідікін, який зазначає, що стандарти безпосередньо базуються на принципах права [28, с. 36]. Однак важливо розуміти, що хоча міжнародні стандарти і ґрунтуються на принципах, вони не є самими принципами міжнародного права. Міжнародні стандарти, особливо в контексті захисту прав людини чи охорони навколишнього середовища, дійсно спираються на міжнародні принципи, але вони також включають різноманітні правила, керівництва та рекомендації.

Багато авторів підкреслюють, що стандартизація відіграє важливу роль у доповненні функцій традиційного правового регулювання, оскільки вона може заповнювати прогалини, що виникають у правовій системі через неповну або несвоєчасну розробку відповідних норм та законодавчих актів. Особливо це важливо в умовах швидких змін у глобальному середовищі, де традиційні механізми правового регулювання не завжди встигають реагувати на нові виклики. Стандарти, хоча і не є

обов'язковими для виконання, можуть служити ефективним інструментом для зменшення правових невизначеностей, оскільки вони надають чіткі рекомендації або загальні підходи, які допомагають визначити найкращі практики та стандарти для конкретних ситуацій. Це стає особливо актуальним в умовах глобалізації, коли держави стикаються з численними зовнішніми та внутрішніми економічними, екологічними та соціальними викликами, що потребують швидкої та скоординованої реакції.

З огляду на постійні зміни в економічному та технологічному середовищі, традиційним державам часто не вистачає ресурсів для ефективного і всебічного регулювання всіх галузей, що знаходяться під їх юрисдикцією. Правові системи не завжди можуть швидко адаптуватися до нових реалій, а розробка нових законів та нормативних актів є тривалим і ресурсозатратним процесом. У зв'язку з цим держави все частіше звертаються до міжнародних стандартів, що дозволяє значно прискорити процес адаптації та забезпечити стабільність у регулюванні.

У сучасному світі роль держав у процесі стандартизації зміщується в бік «споживачів» міжнародних стандартів. Це означає, що вони активно імплементують міжнародні стандарти у свої національні системи регулювання, впроваджуючи їх у вигляді державних стандартів (ДЕСТ), технічних регламентів та інших нормативних актів. Імплементация таких стандартів дозволяє не тільки сприяти гармонізації національних законодавств з міжнародними вимогами, але й створювати стабільне та передбачуване середовище для економічної діяльності, яке відповідає глобальним тенденціям. Крім того, це дозволяє державам ефективніше взаємодіяти на міжнародному рівні, адже гармонізація стандартів сприяє зниженню бар'єрів для міжнародної торгівлі, інвестицій та технологічного обміну.

Стандартизація стає важливим доповненням до традиційного правового регулювання, допомагаючи державам справлятися з новими викликами в умовах швидких змін і глобальних тенденцій. Вона дозволяє забезпечити не тільки ефективне функціонування правових систем на національному рівні, але й гармонізацію міжнародних стандартів, що є важливою складовою сучасної економічної інтеграції [26, с. 226].

Ми погоджуємося з висловленою М.О. Баймуратовим думкою, що міжнародно-правові стандарти мають низку важливих особливостей, які визначають їх роль у сучасному правовому регулюванні. По-перше, ці стандарти виступають важливим інструментом регулювання міжнародного співробітництва не лише між державами, але й з іншими суб'єктами, які прямо чи опосередковано визначені самими стандартами. Це можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громадські об'єднання, профспілки, і навіть фізичні особи, які беруть участь у міжнародних відносинах. Таким чином, міжнародно-правові стандарти забезпечують регулювання не тільки міждержавних відносин, але й надають рамки для взаємодії держав з різними соціальними інститутами та окремими громадянами [29, с. 128].

По-друге, варто підкреслити, що розробка і прийняття міжнародних стандартів відбувається через міжнародні міждержавні організації, що виступають як платформи для вироблення узгоджених підходів до важливих міжнародних питань. Така система забезпечує високий рівень легітимності і підтримки, адже стандарти, які приймаються на таких форумах, відповідають вимогам консенсусу між державами і міжнародними організаціями. Саме завдяки цьому міжнародно-правові стандарти мають універсальне значення і можуть бути адаптовані в рамках різних національних правових систем.

По-третє, М.О. Баймуратов вказує, що міжнародно-правові стандарти мають правову природу міжнародних конвенцій спеціального порядку. Це означає, що вони, на відміну від загальноправових актів, мають більш вузьку і специфічну сферу застосування, регулюючи конкретні аспекти міжнародних відносин, що потребують особливих, детальних норм. Вони створюють певні юридичні зобов'язання для держав, що беруть на себе відповідальність за їх імплементацію в національне законодавство [29, с. 128].

Додатково міжнародно-правові стандарти містять принципові підходи та міжнародно-правові принципи, які визначають порядок формування, розвитку та функціонування приватних і публічних інститутів. Це, в свою чергу, сприяє створенню передбачуваного та стабільного правового середовища для міжнародної

діяльності. Вони регламентують важливі соціальні питання, що впливають на загальносвітовий розвиток правових систем, і сприяють гармонізації національних законодавств, що важливо для глобальної інтеграції [29, с. 128].

З огляду на глобалізаційні процеси, що визначають сучасний етап розвитку міжнародних відносин, та процеси гуманізації міжнародного права, роль міжнародно-правових стандартів лише зростає. Це призводить до розширення кола суб'єктів, які беруть участь у створенні та прийнятті таких стандартів. Тенденція до залучення не лише держав, але й міжнародних організацій, громадських організацій, а також інших акторів глобального правового процесу стає все більш вираженою. Це забезпечує більшу відкритість і демократичність процесу формування міжнародних стандартів, що є важливим елементом розвитку міжнародних правових систем в умовах глобалізованого світу [29, с. 128].

Отже, на основі наведеного визначення, можна зробити висновок, що міжнародні стандарти є правовими нормами, що регулюють різні аспекти міжнародних відносин. У той же час, перерахування суб'єктів, що беруть участь у створенні таких стандартів, не має значення для їх конститутивної природи, оскільки міжнародні стандарти, незважаючи на те, що вони спираються на наукові дослідження, мають ще багато інших важливих ознак [26, с. 226].

У сфері інвестицій також існують міжнародні стандарти, основним завданням яких є забезпечення корпоративної соціальної відповідальності з боку іноземних інвесторів. Ці стандарти часто називають стандартами соціальної відповідальності інвестицій. Одним із важливих таких стандартів є міжнародний стандарт ISO 26000:2010, який надає керівні вказівки щодо соціальної відповідальності. Цей стандарт, розроблений Міжнародною організацією зі стандартизації, визначає терміни, принципи та форми соціальної відповідальності бізнесу, а також сприяє впровадженню та поширенню найкращих практик соціальної відповідальності по всьому світу [30].

Питання соціальної відповідальності бізнесу стають дедалі актуальнішими для України, де ці концепції набувають особливого значення в контексті сталого розвитку та етичної поведінки компаній. Підвищення уваги до соціальної відповідальності є

важливим етапом у розвитку країни, адже вона не лише допомагає зберігати баланс між економічним зростанням і соціальним прогресом, але й покращує імідж України на міжнародній арені. Соціальна відповідальність бізнесу охоплює не лише екологічні та економічні аспекти, а й вказує на зростання потреби в етично зваженому веденні бізнесу, що сприяє підвищенню добробуту як на рівні організацій, так і на рівні суспільства.

Проте важливо зазначити, що соціальну відповідальність бізнесу часто плутають із соціальним підприємництвом, хоча між цими поняттями є суттєві відмінності. Соціальне підприємництво передбачає виробництво соціально значущої продукції або надання послуг, що спрямовані на вирішення конкретних соціальних проблем, наприклад, створення робочих місць для малозабезпечених або надання допомоги людям з обмеженими можливостями.

Це специфічний вид підприємницької діяльності, орієнтований на досягнення соціального ефекту як головної мети. Водночас соціальна відповідальність бізнесу зводиться до того, щоб компанії діяли таким чином, аби мінімізувати негативні наслідки своєї діяльності для суспільства та навколишнього середовища, або, навпаки, максимізувати позитивний вплив. Це не означає, що підприємство не може одночасно бути соціально відповідальним і займатися соціальним підприємництвом, але ці поняття мають різні акценти та мети.

У контексті соціальної відповідальності бізнесу компанії повинні прагнути до зниження шкідливих наслідків своєї діяльності для навколишнього середовища та громади. Це може включати впровадження інноваційних технологій для збереження ресурсів, зменшення викидів у довкілля, застосування енергозберігаючих методів виробництва. Також важливими аспектами є піклування про благополуччя працівників компанії, створення умов для їхнього розвитку та навчання, забезпечення соціальних гарантій. Окрім того, соціальна відповідальність включає в себе благодійні пожертви, підтримку місцевих громад, а також фінансування проектів, які сприяють розвитку культури, освіти та охорони здоров'я.

Сьогодні в Україні соціальна відповідальність бізнесу часто сприймається як елемент маркетингової кампанії, адже компанії, які активно демонструють свою

соціальну відповідальність, зазвичай здобувають більшу довіру з боку контрагентів, партнерів та споживачів. Це не дивно, адже в умовах високої конкуренції на ринку важливо не тільки пропонувати якісні товари чи послуги, але й створювати враження соціально відповідальної компанії, яка дбає про благополуччя своїх співробітників та суспільства в цілому. Тим не менше, такий підхід до соціальної відповідальності має більше комерційне спрямування і іноді не охоплює всіх аспектів реальної соціальної відповідальності.

На відміну від цього, у країнах Європи соціальна відповідальність бізнесу стала частиною культурної і соціальної традиції, де вона сприймається не лише як інструмент для покращення іміджу компанії, а як складова громадянської відповідальності та взаємодії з суспільством. У багатьох європейських країнах соціальна відповідальність є важливою частиною корпоративної культури, сформованою через десятиліття взаємодії між державою, бізнесом і громадянським суспільством. У цих країнах бізнес активно працює на користь місцевих громад, інвестуючи в їх розвиток, підтримуючи різноманітні соціальні ініціативи та сприяючи сталому розвитку.

Важливим аспектом є формування нового типу бізнесменів, які розуміють, що соціальна відповідальність — це не лише інструмент для покращення іміджу компанії або збільшення прибутку, але й глибоке усвідомлення того, що бізнес має нести відповідальність перед суспільством, громадянами і довкіллям. Формування таких бізнесменів є важливою частиною міжнародного досвіду і може стати значущим чинником для розвитку нового типу підприємництва в Україні. Адже відповідальний бізнес сприяє зростанню добробуту не тільки працівників компанії, але й усієї країни, стимулюючи розвиток нових економічних моделей, що забезпечують довгострокову стійкість і гармонію між бізнесом, суспільством і довкіллям [26, с. 227].

Зокрема, стандарт ISO 26000:2010 визначає соціальну відповідальність як відповідальність організації за вплив її рішень та діяльності на суспільство та навколишнє середовище, що здійснюється через прозору й етичну поведінку [30]. Це сприяє сталому розвитку, охоплюючи питання здоров'я та добробуту суспільства, врахування очікувань зацікавлених сторін і дотримання законодавства. Соціальна

відповідальність має бути інтегрована у всі аспекти діяльності організації, зокрема у її продукти, послуги та процеси, а також у взаємовідносини з іншими суб'єктами на її території впливу.

Особливу увагу варто звернути на пункти стандарту, що стосуються соціальних інвестицій. Це коли організації інвестують свої ресурси в ініціативи та програми, спрямовані на покращення соціальних аспектів життя громади. Види таких інвестицій можуть включати проекти в галузі освіти, охорони здоров'я, розвитку інфраструктури та інших важливих напрямків для розвитку соціально-економічного середовища. В Україні багато великих компаній активно використовують соціальні інвестиції, однак варто зазначити, що в деяких випадках ці інвестиції можуть бути лише елементом маркетингової політики, що сприяє просуванню компанії на ринку, замість того, щоб стати частиною реальної соціальної відповідальності.

Крім вищезазначених стандартів, існують й інші важливі міжнародні документи, які встановлюють засади корпоративної соціальної відповідальності, та мають значний вплив на регулювання діяльності багатонаціональних корпорацій. Одним із таких актів є Керівництво Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) для багатонаціональних підприємств. Це документ, який забезпечує настанови щодо етичної поведінки підприємств у різних сферах, включаючи питання трудових прав, охорони навколишнього середовища, боротьби з корупцією та відносин з місцевими громадами. ОЕСР акцентує увагу на важливості взаємодії багатонаціональних корпорацій з місцевими органами влади і громадськістю, закликаючи до інтеграції принципів соціальної відповідальності у всі аспекти діяльності підприємств, незалежно від їхнього місця розташування.

Також значущим документом є Тристороння декларація принципів Міжнародної організації праці (МОП), яка визначає основи соціальної політики щодо прав працівників, умови їх праці та соціальні стандарти для міжнародних компаній. Декларація має на меті забезпечення гідних умов праці, заборону примусової та дитячої праці, а також захист прав працівників у всіх країнах, де функціонують багатонаціональні корпорації. Вона підкреслює необхідність додержання високих

стандартів соціального захисту в рамках міжнародного бізнесу та заохочує компанії до соціальної відповідальності за своїх працівників на глобальному рівні.

Ще одним важливим інструментом є Глобальний договір ООН, який об'єднує підприємства, що добровільно зобов'язуються підтримувати та впроваджувати 10 універсальних принципів у таких сферах, як захист прав людини, боротьба з корупцією, охорона навколишнього середовища та забезпечення справедливих умов праці. Цей договір закликає корпорації до прозорості та звітності у їхній діяльності, зокрема щодо впливу на суспільство та довкілля. Він сприяє формуванню етичних бізнес-практик і розвитку соціально відповідальної корпоративної культури в міжнародному середовищі.

Також важливою складовою в контексті захисту іноземних інвестицій є принцип міжнародного мінімального стандарту. Цей принцип, який розвивався під впливом ідеї відповідальності держави за шкоду, завдану іноземним громадянам і їхньому майну, займає особливе місце в міжнародному праві. Принцип мінімального стандарту забезпечує іноземним інвесторам певний рівень захисту, гарантуючи, що їхні права не будуть порушені з боку держави-місника. Це дозволяє створити більш передбачуване і стабільне середовище для інвестицій, що є ключовим фактором для розвитку міжнародного бізнесу та залучення іноземних капіталів [26, с. 228].

2.2. Роль міжнародних фінансових інститутів у регулюванні та захисті іноземних інвестицій

Як свідчать результати розвитку багатьох країн, зокрема США, Німеччини, Франції, Великої Британії та інших, іноземний капітал став важливим чинником, що стимулював інвестиційну активність і сприяв розвитку та структурній перебудові економік. Іноземні інвестори, перш ніж прийняти рішення про вкладення коштів, здійснюють детальний та всебічний аналіз привабливості країни або регіону, підприємства чи організації, в які вони планують інвестувати. Цей процес має на меті мінімізацію потенційних ризиків. Ключовими факторами, які визначають привабливість для інвесторів, є кілька аспектів. Це, зокрема, характеристика та

доступність місцевого ринку, наявність сприятливого законодавчого середовища, що забезпечує належний захист іноземних інвесторів, а також потенційний ринок праці, який включає наявність кваліфікованої робочої сили та її вартість.

Крім того, інвесторів цікавить законодавче регулювання, що стосується можливості вивозу інвестованого капіталу та прибутку, а також забезпечення захисту інтелектуальної власності. Інші важливі чинники включають політичну стабільність у країні, сприятливий інвестиційний клімат, а також зовнішньоекономічну політику, до якої відносяться квоти, митні бар'єри та інші регулювання.

Для того, щоб об'єкт інвестування відповідав вимогам привабливості для інвесторів, необхідно створити певні механізми, які регулюватимуть інвестиційну діяльність та її розвиток. Це забезпечується створенням належної законодавчої бази, яка включає основні принципи та засади іноземного інвестування, що сприяє розвитку інвестиційного середовища та знижує ризики для іноземних капіталовкладень [31, с. 90].

Іноземне інвестування є важливим компонентом сучасної економічної системи, і воно може здійснюватися в різних формах, залежно від мети інвестора, обсягу інвестицій і рівня контролю над підприємствами, в які ці інвестиції вкладаються. Існують дві основні форми іноземного інвестування: прямі іноземні інвестиції (ПІІ) та портфельні інвестиції. Розглянемо їх детальніше.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) полягають у капіталовкладеннях, що здійснюються в іноземні підприємства з метою забезпечення контролю над ними та отримання відповідного доходу від цієї діяльності. Основною ознакою ПІІ є можливість інвестора контролювати об'єкт інвестування, що дає йому право на стратегічне управління підприємством, його фінансову політику та інші ключові аспекти діяльності. Для того щоб здійснити цей контроль, інвестор повинен мати певну частку в акціонерному капіталі фірми, що є об'єктом інвестування. Міжнародні стандарти визначають, що ця частка повинна складати не менше 25%, але в окремих країнах законодавство може встановлювати інші вимоги щодо мінімального рівня участі іноземних інвесторів.

Прямі іноземні інвестиції можуть бути поділені на кілька категорій залежно від розміру інвестицій та рівня володіння іноземними акціонерами в капіталі підприємства:

1. Компанії переважного володіння — у цьому випадку іноземні інвестиції складають більше ніж 50% капіталу компанії. Це означає, що іноземний інвестор має контрольний пакет акцій, що дозволяє йому приймати ключові рішення щодо діяльності підприємства.

2. Компанії спільного володіння — тут половина капіталу належить національним акціонерам або іншій компанії, а іншу половину складають іноземні інвестиції. Така форма дозволяє здійснювати спільне управління компанією з іншими партнерами, як з національними, так і з іноземними.

3. Компанії однакового володіння — ця форма передбачає, що капітал компанії розподіляється порівну між іноземними інвесторами та місцевими власниками, кожна сторона має рівний вплив на прийняття управлінських рішень.

4. Змішані компанії з участю іноземного капіталу — в цьому випадку іноземні інвестиції складають менше 50% від загального капіталу компанії, і місцеві акціонери мають більшу частку. Хоча іноземні інвестори і мають частку у компанії, вони не контролюють її діяльність, проте можуть впливати на стратегію розвитку.

Портфельні інвестиції, на відміну від прямих іноземних інвестицій, не передбачають контролю над компанією або можливості впливати на її управління. Це вкладення в акції, облігації або інші цінні папери іноземних підприємств, які можуть приносити інвестору прибуток у вигляді дивідендів або відсотків. Однак основною характеристикою портфельних інвестицій є те, що інвестори не отримують контроль над підприємствами, у які вони інвестують. Вони можуть лише отримувати доходи від вкладених засобів, але не мають права впливати на стратегію розвитку компанії чи її операційні рішення [32, с. 37-38].

Один з важливих інструментів для захисту іноземних інвестицій полягає в застосуванні принципу міжнародного мінімального стандарту, який виник і розвивався під впливом концепції державної відповідальності за завдання шкоди іноземним громадянам та їх майну. Цей стандарт забезпечує правове регулювання

режиму іноземних інвестицій та статусу іноземних громадян, які надають послуги, необхідні для нормального функціонування таких інвестицій. У контексті захисту прав людини та прав власності, а також для належного здійснення судових процедур, таких як кримінальне та цивільне судочинство, необхідність введення цього стандарту стала очевидною. Однак, незважаючи на його важливість, міжнародний мінімальний стандарт не має чіткого письмового закріплення в жодному сучасному міжнародно-правовому документі. Деякі спроби кодифікувати його були зроблені в рамках конференції Ліги Націй у 1930 році, що стосувалася регулювання державної відповідальності, але ці спроби не увінчалися успіхом. Проте можна виділити кілька основних принципів, які описують цей правовий режим [33, с. 125].

Першим з них є повага законів держави, що приймає інвестиції. Іноземний інвестор зобов'язаний дотримуватися законів і звичаїв країни, в яку він інвестує, а також поважати її законодавство. Водночас держава, яка приймає інвестиції, повинна забезпечити іноземним інвесторам режим, що не нижчий за міжнародний мінімальний стандарт. Це означає, що інвестор має право очікувати належного правового захисту і гарантій відповідно до цього стандарту [33, с. 125].

Ще одним важливим принципом є націоналізація. Хоча кожна держава має суверенне право націоналізувати іноземну власність на своїй території, це право може бути реалізоване лише за певних умов, які чітко прописані в нормах міжнародного права. Тобто, націоналізація повинна відбуватися на законних підставах і відповідно до міжнародно-правових вимог [33, с. 125].

Інший важливий принцип полягає в законності дій держави. У разі вжиття заходів, що зачіпають інтереси іноземних інвесторів, держава, яка приймає інвестиції, повинна дотримуватися лише законів і процедур, передбачених національним законодавством. Це дозволяє іноземним інвесторам оскаржити незаконні дії державних органів у суді, що є важливою гарантією захисту їхніх прав [33, с. 125].

Щодо використання місцевих засобів правового захисту, принцип передбачає, що будь-які спори між іноземними інвесторами та органами влади держави, що приймає інвестиції, мають бути розглянуті в судових органах цієї держави. Це дозволяє забезпечити справедливість у вирішенні таких конфліктів та гарантує, що

питання іноземних інвестицій будуть вирішуватися відповідно до місцевих правових норм [34, с. 29].

У сучасних умовах, коли політичні ризики стають дедалі важливішими для іноземних інвесторів, важливим елементом захисту інвестицій є система додаткових гарантій, зокрема страхування некомерційних (політичних) ризиків. Такі ризики можуть виникати внаслідок нестабільної політичної ситуації, репресивних заходів або зміни законодавства [34, с. 49].

Для цього створено різноманітні механізми страхування некомерційних ризиків, що здійснюються приватними недержавними організаціями, державними установами, а також міжурядовими регіональними організаціями, що пропонують страхові послуги для іноземних інвесторів і підприємців. Таким чином, система страхування допомагає знизити потенційні збитки і ризики для іноземних інвесторів, сприяючи стабільності інвестиційної діяльності на міжнародному рівні [34, с. 49].

Процес скринінгу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) має на меті запобігання можливим загрозам для національної безпеки та публічного порядку країни, що приймає інвестиції. Однак його застосування до всіх господарських операцій, пов'язаних із ПІІ, є як неможливим, так і недоцільним у контексті поставлених завдань. Тому правові норми, що регулюють скринінг ПІІ, повинні містити чітко визначені критерії – секторальні чи міжсекторальні – для оцінки доцільності перевірки впливу інвестицій та видачі дозволу на їх здійснення. Ці критерії безпосередньо пов'язані з питаннями національної безпеки та громадського порядку.

Регламент ЄС 2019/452 встановлює, що скринінг ПІІ має включати оцінку їх впливу на критичну інфраструктуру (як фізичну, так і віртуальну), ключові технології та товари подвійного призначення, стратегічно важливі ресурси, продовольчу безпеку, контроль над чутливою інформацією (зокрема персональними даними), а також свободу та плюралізм засобів масової інформації. Водночас у США Закон про модернізацію оцінки ризиків іноземних інвестицій (FIRRMA), ухвалений у відповідь на зростаючі ризики, зокрема пов'язані з китайськими інвестиціями, визначає кілька ключових положень щодо скринінгу ПІІ. Серед них – перевірка походження інвестиції з "країни, що викликає особливе занепокоєння", розширення повноважень

відповідного органу для аналізу угод, які можуть призвести до встановлення іноземного контролю над критично важливими технологіями чи інфраструктурою, зобов'язання інвестора подавати декларацію про заплановану транзакцію та дворазове на рік звітування Міністерством торгівлі США про китайські інвестиції.

Окрім загальних критеріїв, у ряді країн застосовуються додаткові вимоги щодо інвесторів, які можуть впливати на необхідність отримання дозволу. Це, зокрема, можливий зв'язок інвестора з урядом іноземної держави, його участь або керівна роль у діяльності, що може становити загрозу національній безпеці приймаючої країни. Наприклад, японське законодавство оцінює структуру капіталу іноземного інвестора, його бенефіціарів, ділові зв'язки, попередню інвестиційну діяльність та заплановані інвестиції. Часто ці критерії доповнюються пороговими значеннями, такими як вартість угоди, що визначає необхідність проходження скринінгу.

Виконання функцій скринінгу ПІІ покладається на відповідний державний орган із чітко визначеними повноваженнями. Практика різних країн показує, що цими питаннями може опікуватися або спеціально створений орган, або відповідне міністерство. Наприклад, у США з 1975 року діє Комітет з іноземних інвестицій (CFIUS), який аналізує вплив іноземних інвестицій на національну безпеку. Водночас Регламент ЄС 2019/452 дозволяє країнам-членам самостійно розробляти механізми скринінгу, проте передбачає можливість Європейської комісії надавати рекомендаційні висновки щодо інвестицій.

Скринінг ПІІ є комплексним процесом, що охоплює кілька адміністративних процедур, зокрема подання інвестором заявки, її розгляд, прийняття рішення, можливість його оскарження, а також визначення часових рамок кожного етапу та санкцій за порушення вимог отримання дозволу. Дослідники виділяють кілька ключових стадій цього процесу: ідентифікація проєкту, розробка моделі, оцінка потенційних наслідків інвестиції, а також ухвалення обґрунтованого рішення щодо можливості реалізації ПІІ в об'єкт критичної інфраструктури. Головним завданням такого скринінгу є всебічний аналіз усіх можливих варіантів із подальшою оцінкою їхнього впливу на розвиток не лише конкретного об'єкта, а й критичної інфраструктури країни загалом в інтересах національної безпеки.

Важливим аспектом є дотримання принципів прозорості, передбачуваності та юридичної визначеності у процесі скринінгу, що сприяє досягненню його цілей та мінімізації зайвих бюрократичних перешкод для здійснення інвестицій [35, с. 82-86].

Багатостороння агенція з гарантій інвестицій (БАГІ), англійською — Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA), є спеціалізованою установою групи Світового банку, створеною з метою сприяння припливу прямих іноземних інвестицій у країни, що розвиваються, шляхом надання страхового захисту (гарантій) інвесторам від некомерційних ризиків. БАГІ була заснована в 1988 році на підставі Конвенції про створення Агенції, і станом на сьогодні об'єднує понад 180 країн-членів.

Основна функція БАГІ — це забезпечення гарантій для інвесторів проти політичних ризиків, які можуть негативно вплинути на їхній бізнес. До таких ризиків належать:

- експропріація або націоналізація без справедливої компенсації;
- воєнні дії, громадські заворушення, збройні конфлікти;
- порушення умов угод державними органами (наприклад, розірвання договорів);
- валютні обмеження або неможливість переведення прибутків за кордон;
- неспроможність уряду дотримуватися арбітражного рішення.

Застосування таких гарантій має вирішальне значення для інвесторів, які здійснюють вкладення в країни з нестабільною політичною чи правовою системою. Завдяки БАГІ іноземні компанії мають змогу мінімізувати ризики втрат не з вини бізнес-середовища, а через політичні або адміністративні дії держави, що приймає інвестицію. Це, у свою чергу, стимулює інвестиційну активність у країнах, які найбільше потребують фінансових вливань, включаючи Україну.

Крім страхування ризиків, БАГІ також виконує роль посередника між інвестором і урядом країни-реципієнта. У разі виникнення конфлікту Агенція може сприяти доарбітражному вирішенню спору, веде перемовини та шукає компроміси, знижуючи навантаження на судову систему.

БАГІ не видає кредити і не надає грантів, однак її гарантії є важливим нефінансовим стимулом, який значно підвищує рівень довіри до інвестиційного клімату. Проекти, які підтримує БАГІ, часто мають довгостроковий соціально-економічний ефект — розвиток інфраструктури, створення робочих місць, модернізація промисловості тощо.

Україна є країною-членом БАГІ, і за останні роки співпраця з агенцією значно активізувалася, особливо в контексті післявоєнного відновлення та залучення західних інвесторів до проєктів у сферах енергетики, транспорту та агробізнесу. Використання інструментів гарантування інвестицій є стратегічно важливим для повернення довіри до українського ринку та довгострокової стабілізації економіки [36].

Іноземне інвестування зазвичай передбачає придбання повного або часткового володіння активами підприємства за межами власної країни, що може надати інвестору контроль над його діяльністю. Визначення власності та контролю є доволі складним питанням, особливо коли інвестиції перетинають кордони, оскільки підприємство може бути зареєстроване в одній країні, розташовуватися в іншій, а його акціонери бути громадянами третьої держави. Хоча місце реєстрації компанії зазвичай легко встановити, ідентифікація фактичних власників або осіб, що здійснюють контроль, може бути набагато складнішою. Якщо інвестор володіє всіма активами компанії, питання власності та контролю не викликає труднощів, однак зі зменшенням частки іноземного капіталу ці питання стають більш заплутаними.

За наявності понад 50 % акцій з правом голосу підприємство вважається дочірнім і перебуває під контролем інвестора. Якщо ж у його розпорядженні лише половина акцій, визначити реального контролера складніше, адже багато залежить від впливу, який він має на інших акціонерів. У ситуаціях, коли частка інвестора становить менше 50 %, контроль може бути досягнутий завдяки стратегічній взаємодії з іншими власниками акцій.

Іноземне інвестування може мати різні правові обмеження, які стосуються контролю над підприємствами, що часто впливає на інвесторів. Основні способи здійснення інвестицій включають створення дочірніх компаній, спільних

підприємств, купівлю вже існуючих іноземних компаній або внесення капіталу в діючі підприємства. Окрім цього, інвестори можуть набувати нерухомість або цінні папери іноземних емітентів. Оскільки існує широкий спектр механізмів інвестування, регулювання цього процесу також є різноманітним.

До 1970-х років більшість країн, що розвиваються, не мали суттєвих обмежень на іноземні інвестиції, але зростання впливу транснаціональних корпорацій викликало занепокоєння, що призвело до ухвалення законодавства, яке регулює та обмежує таку діяльність. Наприклад, деякі держави заборонили або обмежили можливість іноземцям купувати місцеві компанії, встановили квоти на частку іноземного капіталу в нових підприємствах або обмежили доступ до певних галузей, таких як банківська справа, транспорт, комунікації та енергетика. Крім того, в багатьох країнах іноземні інвестори потребували державного схвалення для вкладення капіталу, а державні органи мали значну свободу у прийнятті рішень.

Згодом суворі обмеження продемонстрували свою неефективність у сприянні економічному зростанню, що змусило багато країн пом'якшити інвестиційний режим. Як результат, для підприємств, що відповідають певним критеріям, почали робити винятки, наприклад, якщо компанія залучає нові технології, розташовує виробничі потужності в регіонах із низьким рівнем економічного розвитку або орієнтується на експорт продукції. У 1980-х роках світова криза державного боргу сприяла подальшому послабленню законодавчих обмежень, хоча деякі країни, зокрема Індія, продовжували зберігати жорсткі обмеження.

У державах із перехідною економікою, таких як колишні республіки СРСР та країни Східної Європи, історично панувала система, за якої всі засоби виробництва перебували у власності держави, що ускладнювало прихід іноземного капіталу. Також інтелектуальна власність належала виключно державі, і захист прав іноземних інвесторів був слабким. Однак процес приватизації в цих країнах спричинив появу нових викликів, зокрема проблеми оцінки вартості підприємств, що переходили у приватні руки, складнощі з оновленням застарілого обладнання, необхідність зміни методів управління та перепідготовки персоналу. В багатьох випадках приватизація

відбувалася на основі спеціальних правил, які надавали певні привілеї місцевим компаніям або працівникам підприємств.

У країнах із розвиненою ринковою економікою іноземні інвестиції, як правило, не мають суттєвих обмежень, за винятком стратегічних галузей, таких як оборонний комплекс, атомна енергетика та внутрішні авіап перевезення. В окремих випадках уряди мають право встановлювати додаткові обмеження, щоб запобігти передачі контролю над критично важливими технологіями іноземним особам. Проте застосування таких заходів є рідкісним явищем. Водночас деякі розвинені країни, зокрема Японія, використовують значну кількість неформальних бар'єрів, що ускладнюють доступ іноземних інвесторів до місцевого ринку.

Одним із ключових ризиків іноземного інвестування є можливість експропріації державою, коли уряд може вилучити активи або обмежити права власності інвесторів. Хоча часто передбачається компенсація, існує ризик її відсутності або недостатності. Деякі країни пропонують механізми страхування інвестицій від подібних ризиків, а інвестори можуть звертатися до судових інстанцій, включаючи міжнародні трибунали. Проте багато держав не визнають їхніх рішень, що ускладнює правовий захист.

Міжнародні зусилля знизити бар'єри для інвестування призвели до створення угод, що регулюють взаємний захист інвестицій. Це включає як двосторонні угоди між державами, так і багатосторонні конвенції, серед яких Вашингтонська конвенція 1965 року щодо вирішення інвестиційних спорів та Сеульська конвенція 1985 року про гарантії інвестицій. Їхня мета – мінімізувати ризики втрат для іноземних інвесторів та сприяти стабільності міжнародного інвестиційного середовища [37].

2.3. Судові та арбітражні механізми вирішення інвестиційних спорів

Процес врегулювання інвестиційних спорів, що виникають між інвестором та державою, яка приймає інвестиції, є складним та багатогранним. Правові основи для такого врегулювання закладаються як у національному законодавстві приймаючої

сторони, так і в двосторонніх інвестиційних угодах та міжнародних торгових договорах.

Одним із найбільш поширених інструментів вирішення таких спорів є міжнародний арбітраж, який виступає альтернативою національним судам. Згідно з визначенням, міжнародний комерційний арбітраж являє собою метод, за яким сторони добровільно передають спір на розгляд незалежних приватних осіб (арбітрів), а не державних судів. Для застосування цього механізму необхідна взаємна згода сторін, яка, як правило, фіксується в інвестиційній угоді. Рішення, прийняті арбітрами, є остаточними та обов'язковими для виконання сторонами.

Практика показує, що іноземні інвестори часто уникають вкладень у країни з нестабільною або політично залежною судовою системою, яка може створювати перешкоди для ефективного вирішення спорів. Саме тому міжнародний арбітраж набув широкого поширення у сфері інвестиційних спорів.

Однак, слід зазначити, що застосування міжнародного арбітражу в інвестиційних спорах має свої особливості, які відрізняють його від комерційного арбітражу. Ці особливості зумовлені:

1. специфікою застосовуваного права, оскільки інвестиційні спори регулюються міжнародним правом, що базується на порушенні інвестиційного договору;
2. довгостроковим характером відносин між інвестором та приймаючою стороною;
3. значними сумами, що зазвичай є предметом інвестиційних спорів.

Міжнародний арбітраж має низку переваг порівняно зі звичайним судовим процесом. Арбітри, які розглядають спір, як правило, є експертами в галузі інвестиційного права, що забезпечує глибоке розуміння комерційних аспектів справи. Крім того, арбітраж є більш швидким та економічно ефективним способом вирішення спорів. Важливо також, що арбітраж сприяє збереженню більш доброзичливих відносин між сторонами, що є особливо важливим з огляду на довгостроковий характер міжнародних інвестицій. Нарешті, арбітраж забезпечує конфіденційність процесу, що є важливим для захисту комерційної таємниці.

Незважаючи на переваги міжнародного арбітражу, багато міжурядових угод передбачають альтернативні методи врегулювання спорів, які застосовуються до початку арбітражного процесу. Ці методи, такі як консультації, переговори та посередництво, вважаються менш витратними та сприяють збереженню добрих відносин між сторонами.

Ідея використання примирення та посередництва полягає в тому, щоб зменшити час та витрати на вирішення спорів. Ці методи можна розглядати як форму структурованої дипломатії, спрямованої на запобігання ескалації конфлікту.

Як і арбітраж, альтернативні методи вирішення спорів забезпечують конфіденційність, що ускладнює отримання інформації про їх застосування та результати. Деякі держави, такі як Канада, активно використовують посередництво у інвестиційних спорах, особливо в нафтовидобувній галузі [38, с. 70].

Вашингтонська конвенція, укладена у 1965 році, є значущим міжнародно-правовим документом, який відіграє ключову роль у врегулюванні інвестиційних спорів між державами та іноземними інвесторами. Цей багатосторонній договір став одним із перших універсальних інструментів, що встановлює чіткі правила та процедури для вирішення конфліктів, які виникають у зв'язку з іноземними інвестиціями.

Основна мета Конвенції полягає у створенні ефективного механізму для вирішення інвестиційних спорів, що виникають між державами та приватними іноземними інвесторами. Цей механізм дозволяє сторонам конфлікту звертатися до незалежного та неупередженого арбітражу, що сприяє забезпеченню справедливості та захисту прав інвесторів.

Вашингтонська конвенція запровадила Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID), який є ключовим органом для вирішення таких спорів. ICSID надає послуги з примирення та арбітражу, допомагаючи сторонам знайти взаємоприйнятне рішення.

Однією з ключових особливостей Конвенції є вимога письмової згоди сторін на передачу спору до ICSID. Це забезпечує добровільність процесу та захищає

суверенітет держав. Після надання згоди, сторони зобов'язані виконувати рішення ICSID.

Конвенція встановлює чіткі процедурні правила для розгляду спорів, включаючи примирення та арбітраж. Примирення є першим етапом, і якщо сторони не досягають згоди, справа передається до арбітражу.

Вашингтонська конвенція є важливим інструментом для забезпечення стабільності та передбачуваності в міжнародних інвестиційних відносинах. Вона сприяє залученню іноземних інвестицій, забезпечуючи інвесторам захист їхніх прав та інтересів [39, с. 80-81].

Іноземні інвестиції відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку економіки будь-якої держави, стимулюючи економічне зростання, створення нових робочих місць та сприяючи трансферу технологій. Однак, зростання обсягів міжнародних інвестицій неминуче призводить до збільшення кількості інвестиційних спорів, що виникають між іноземними інвесторами та державами, які приймають інвестиції.

Ефективне врегулювання інвестиційних спорів є ключовим фактором для забезпечення захисту прав іноземних інвесторів та створення сприятливого інвестиційного клімату. Існує кілька способів врегулювання таких спорів, включаючи консультації та переговори, звернення до національних судів, а також міжнародний інвестиційний арбітраж. Важливо зазначити, що ці способи корелюють з методами мирного врегулювання спорів, передбаченими статтею 33 Статуту ООН.

На сьогоднішній день міжнародний інвестиційний арбітраж набув широкого поширення як найбільш ефективний механізм вирішення інвестиційних спорів. Цей процес передбачає розгляд спорів між іноземними інвесторами та приймаючими державами незалежними арбітрами, що забезпечує неупередженість та справедливість.

Міжнародні інвестиційні спори регулюються нормами міжнародного права, а також положеннями інвестиційних договорів, які визначають права та обов'язки сторін. Розгляд таких спорів зазвичай включає дві основні стадії: стадію юрисдикції та стадію розгляду справи по суті. На стадії юрисдикції арбітражний трибунал встановлює свою компетенцію, а також наявність згоди сторін на розгляд спору.

Після цього трибунал переходить до розгляду справи по суті та винесення рішення [40, с. 78-80].

Судові механізми вирішення інвестиційних спорів є ключовим елементом міжнародного інвестиційного права, забезпечуючи захист прав іноземних інвесторів та сприяючи стабільності інвестиційного клімату. Ці механізми включають в себе як національні судові системи, так і міжнародні арбітражні інституції, кожна з яких має свої особливості та переваги.

Національні судові системи відіграють важливу роль у вирішенні інвестиційних спорів, особливо на початкових етапах. Інвестори можуть звертатися до національних судів для захисту своїх прав, якщо порушення сталися в межах юрисдикції конкретної держави. Однак, національні суди можуть бути обмежені у своїй компетенції, особливо у випадках, коли спір виникає між інвестором та державою. Крім того, рішення національних судів можуть бути оскаржені, що може призвести до тривалих та витратних судових процесів.

Міжнародний арбітраж є більш популярним та ефективним механізмом вирішення інвестиційних спорів. Арбітраж забезпечує неупереджений та незалежний розгляд спорів, оскільки арбітри обираються сторонами конфлікту. Крім того, арбітражні рішення є обов'язковими для виконання, що забезпечує їх ефективність.

Однією з ключових інституцій у сфері міжнародного інвестиційного арбітражу є Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів (ICSID), створений на основі Вашингтонської конвенції 1965 року. ICSID надає послуги з примирення та арбітражу, допомагаючи сторонам знайти взаємоприйнятне рішення.

Крім ICSID, існують інші арбітражні інституції, такі як Арбітражний суд Міжнародної торгової палати (ICC) та Лондонський міжнародний арбітражний суд (LCIA), які також розглядають інвестиційні спори.

Важливо зазначити, що вибір судового механізму для вирішення інвестиційного спору залежить від конкретних обставин справи, а також від положень інвестиційних договорів та національного законодавства [41].

Судові механізми вирішення інвестиційних спорів є ключовим елементом міжнародного інвестиційного права, забезпечуючи захист прав іноземних інвесторів

та сприяючи стабільності інвестиційного клімату. Ці механізми включають в себе як національні судові системи, так і міжнародні арбітражні інституції, кожна з яких має свої особливості та переваги.

Національні судові системи відіграють важливу роль у вирішенні інвестиційних спорів, особливо на початкових етапах. Інвестори можуть звертатися до національних судів для захисту своїх прав, якщо порушення сталися в межах юрисдикції конкретної держави. Однак, національні суди можуть бути обмежені у своїй компетенції, особливо у випадках, коли спір виникає між інвестором та державою. Крім того, рішення національних судів можуть бути оскаржені, що може призвести до тривалих та витратних судових процесів.

Міжнародний арбітраж є більш популярним та ефективним механізмом вирішення інвестиційних спорів. Арбітраж забезпечує неупереджений та незалежний розгляд спорів, оскільки арбітри обираються сторонами конфлікту. Крім того, арбітражні рішення є обов'язковими для виконання, що забезпечує їх ефективність.

Однією з ключових інституцій у сфері міжнародного інвестиційного арбітражу є Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів (ICSID), створений на основі Вашингтонської конвенції 1965 року. ICSID надає послуги з примирення та арбітражу, допомагаючи сторонам знайти взаємоприйнятне рішення [42, с. 250-257].

2.4. Практика міжнародних судових органів щодо захисту іноземних інвестицій

Вашингтонська конвенція встановлює, що кожна Договірна держава зобов'язана визнавати рішення арбітражного суду, ухвалене відповідно до положень цієї Конвенції, як обов'язкове для виконання. Зокрема, вона передбачає, що грошові зобов'язання, накладені таким рішенням, повинні бути виконані на території відповідної держави так, ніби це було остаточне судове рішення її національних судів.

Проте, попри формальну однозначність цих положень, на практиці забезпечення виконання рішень ICSID (Міжнародного центру з врегулювання

інвестиційних спорів) не завжди є безперешкодним. Один із показових випадків — справа «Liberian Eastern Timber Corp. v. Liberia», в якій Ліберія, незважаючи на те, що була учасницею Вашингтонської конвенції, відмовилася виконувати рішення арбітражу ICSID, що ставило під сумнів ефективність механізму обов'язкового виконання.

Окрім окремих випадків невиконання рішень, у міжнародній спільноті з'явилися дискусії щодо зміни підходів до механізмів вирішення інвестиційних спорів. Деякі країни, включно зі США, висловлювали занепокоєння щодо чинної системи інвестиційних угод і пропонували їх часткову модифікацію. Основний акцент робився на необхідності ширших можливостей для державного втручання у врегулювання таких спорів, що могло б змінити баланс між захистом інвесторів та суверенітетом держав.

Іншим прикладом труднощів у виконанні рішень міжнародного інвестиційного арбітражу стала справа «Benvenuti and Bonfant» (1980 р.), яка продемонструвала проблеми, що виникають при приведенні в дію рішень ICSID у національних юрисдикціях. Після винесення арбітражного рішення на користь компанії, інвестор звернувся до суду у Франції з вимогою забезпечити його виконання. Спочатку голова Паризького суду першої інстанції визнав арбітражне рішення, але водночас наголосив, що жодні примусові заходи щодо майна, розташованого у Франції, не можуть бути вжиті без додаткового судового дозволу. У подальшому Апеляційний суд постановив, що рішення ICSID повинно бути визнано відповідно до статті 54 Вашингтонської конвенції без жодних додаткових застережень. Водночас суд окремо підкреслив, що існує різниця між самим визнанням рішення і його фактичним виконанням. Визнання є лише передумовою для виконання, але саме примусове виконання рішення може зіткнутися з певними юридичними перешкодами [43. с. 219-220].

Міжнародний інвестиційний арбітраж є надзвичайно складним і багатогранним механізмом, який відіграє ключову роль у вирішенні різноманітних спорів, що виникають між іноземними інвесторами та державами, які приймають інвестиції. Цей механізм базується на численних міжнародних договорах, угодах і правових нормах,

що створюють юридичну визначеність, забезпечують захист капіталовкладень та гарантують дотримання основних принципів справедливості, прозорості та законності.

Завдяки міжнародному арбітражу інвестори отримують можливість захищати свої права та інтереси в разі порушення з боку приймаючих держав. Це сприяє загальному економічному розвитку, створюючи більш стабільне і передбачуване середовище для бізнесу. Він дозволяє компаніям та підприємцям вкладати кошти у різні країни без побоювань щодо незаконної експропріації, дискримінаційних заходів або необґрунтованих державних обмежень.

Відомі інвестиційні арбітражні справи

Розглянемо детальніше деякі з найвідоміших інвестиційних арбітражних справ, які яскраво демонструють не лише складність, а й важливість цього міжнародного правового механізму.

Archer Daniels Midland Company та Tate and Lyle Ingredients Americas Inc проти Мексики (ICSID Case No. ARB(AF)/04/5)

Ця справа є одним із ключових прецедентів у сфері міжнародного торгового права. Позивачі, які є великими транснаціональними компаніями, що спеціалізуються на виробництві харчових інгредієнтів, оскаржували рішення уряду Мексики щодо запровадження податків на високофруктозний сироп. Вони стверджували, що ці заходи є явно дискримінаційними та суперечать основним положенням Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (NAFTA).

Ця справа наочно продемонструвала важливість дотримання міжнародних торговельних угод та забезпечення захисту іноземних інвесторів від необґрунтованих і дискримінаційних заходів. Вона також підкреслила, як міжнародні арбітражні трибунали аналізують складні питання, пов'язані з оподаткуванням, та їх вплив на глобальний інвестиційний клімат.

Philip Morris v. Uruguay (ICSID Case No. ARB/10/7)

Ця справа викликала широкий міжнародний резонанс, оскільки була тісно пов'язана з питаннями громадського здоров'я. Компанія Philip Morris, одна з найбільших тютюнових корпорацій світу, подала позов проти Уругваю,

стверджуючи, що запроваджені урядом країни антитютюнові заходи порушують міжнародні інвестиційні угоди.

Позивач наполягав, що жорсткі регуляторні обмеження негативно вплинули на його комерційну діяльність та завдали фінансових збитків. Однак арбітражний суд ухвалив рішення на користь Уругваю, визнавши, що вжиті заходи були повністю легітимними та спрямованими на захист здоров'я населення.

Ця справа стала важливим прецедентом, який показав, як міжнародні арбітражні трибунали можуть балансувати між необхідністю захисту іноземних інвестицій та забезпеченням пріоритетних суспільних інтересів, таких як охорона здоров'я, навколишнього середовища та прав людини.

CMS Gas Transmission Company v. Argentina (ICSID Case No. ARB/01/8)

Ця справа виникла на фоні масштабної економічної кризи, що охопила Аргентину на початку 2000-х років. Компанія CMS, яка інвестувала значні кошти у аргентинський газотранспортний сектор, подала позов проти уряду країни, стверджуючи, що низка запроваджених державних заходів, зокрема регулювання тарифів на газ, порушила її права як іноземного інвестора.

Ця справа показала, наскільки складними є питання врегулювання інвестиційних спорів в умовах фінансової та економічної нестабільності. Вона також висвітлила, як арбітражні трибунали оцінюють дії національних урядів під час надзвичайних ситуацій, таких як економічна криза, глибокий дефіцит бюджету чи валютні обмеження, та їхній потенційний вплив на права та інтереси іноземних інвесторів.

Арбітражні інституції та їхня роль

Окрім ICSID, який є однією з найавторитетніших інституцій, що займається врегулюванням інвестиційних спорів у світі, існують й інші впливові міжнародні арбітражні установи, такі як:

- Арбітражний суд Міжнародної торгової палати (ICC)
- Лондонський міжнародний арбітражний суд (LCIA)
- Постійний арбітражний суд (PCA)

Ці інституції відіграють важливу роль у забезпеченні правової визначеності та ефективного врегулювання суперечок між державами та приватними інвесторами. Вибір конкретного судового механізму для вирішення інвестиційного спору залежить від багатьох чинників, зокрема від обставин справи, положень міжнародних інвестиційних договорів, а також норм національного законодавства кожної окремої країни.

З огляду на стрімкий розвиток міжнародних економічних відносин і зростаючий потік інвестицій у різні країни світу, постійне вдосконалення арбітражних процедур та створення нових механізмів вирішення спорів є критично важливим аспектом для забезпечення більшої правової визначеності, прозорості та ефективності у сфері міжнародного інвестиційного права.

Ці зусилля сприяють формуванню сприятливого інвестиційного клімату, підвищенню рівня довіри інвесторів до міжнародних правових механізмів та посиленню захисту їхніх законних прав та інтересів [42, с. 255-257].

Отже, міжнародно-правові механізми захисту іноземних інвестицій є складним і багатогранним комплексом норм і процедур, спрямованих на забезпечення стабільності та безпеки міжнародних інвестиційних відносин. Ці механізми включають в себе широкий спектр інструментів, від двосторонніх інвестиційних договорів та міжнародних конвенцій до міжнародного арбітражу, кожен з яких відіграє свою роль у захисті прав інвесторів.

Ключовим аспектом є створення правового середовища, яке забезпечує передбачуваність та захист від неправомірних дій з боку держав, що приймають інвестиції. Двосторонні інвестиційні договори встановлюють конкретні гарантії, такі як національний режим, режим найбільшого сприяння та захист від експропріації, тоді як міжнародні конвенції, такі як Вашингтонська конвенція, створюють універсальні стандарти та механізми вирішення спорів.

РОЗДІЛ 3.

МІЖНАРОДНЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ ПРАВО В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

3.1. Вплив глобалізації на сучасне міжнародне інвестиційне право та його подальший розвиток

Стрімкий розвиток суспільства в політичному та економічному аспектах, потреба в доступі до ресурсів та їх ефективному розподілі, прагнення держав до посилення свого впливу на міжнародній арені, формування єдиних норм і стандартів, а також можливість швидкого переміщення ресурсів через кордони – все це спонукає країни до об'єднання в асоціації та союзи. В умовах, коли міжнародна співпраця стає необхідною для забезпечення сталого розвитку, країни усвідомлюють, що лише через спільні зусилля можна досягти важливих економічних і політичних цілей.

Сучасний світ переживає епоху глобальних змін, що призводять до поглибленої інтеграції завдяки розвитку наукоємних технологій, цифровізації та створенню глобальної інфраструктури. Ці процеси відкривають нові можливості для взаємодії між державами, бізнесом і суспільством, водночас вимагаючи від кожної країни гнучкості та адаптивності до швидких змін. Глобалізація, на відміну від простої інтернаціоналізації, охоплює всі сфери життя та передбачає перехід від окремих національних економік до єдиної світової системи. Це процес організації та розширення економічної діяльності за межі національних кордонів, що тісно пов'язаний з економічною відкритістю та зростанням взаємозалежності між країнами. Усі ці зміни потребують перегляду традиційних підходів до управління економіками та державними інститутами.

Глобалізація визначає основні тенденції світового розвитку, де жодна країна не може досягти процвітання без інтеграції в глобальну політичну та економічну систему. На цьому етапі важливою стає роль не тільки великих економічних центрів, а й менш розвинутих країн, що можуть знайти своє місце у світовій економіці завдяки спеціалізації та участі в глобальних ланцюгах постачання. В умовах глобалізації

ключовими завданнями для держав стають забезпечення стабільної роботи економіки, мінімізація ризиків, збереження та розвиток конкурентних переваг, що дозволяють країнам забезпечити подальший розвиток бізнесу, адаптуватися до змін в глобальній економіці та підвищити конкурентоспроможність національної економіки.

Особливу увагу приділяють і питанням стійкості до негативних факторів, таких як економічні кризи, політична нестабільність чи природні катастрофи, які можуть мати глобальні наслідки. У цьому контексті важливим є забезпечення економічної безпеки держав, що включає в себе не лише економічну стабільність, а й захист національних інтересів у світовій економічній системі. Підвищення конкурентоспроможності, досягнення цілей сталого розвитку, відповідність міжнародним стандартам та ефективне реагування на загрози набувають особливої актуальності. Проблеми, пов'язані з екологічною безпекою, демографічними змінами, технологічними проривами, також потребують спільних дій, оскільки вони впливають на весь світ.

Тому, в умовах глобалізації, держави повинні орієнтуватися на інноваційні механізми забезпечення економічної безпеки, співпрацювати на багатосторонніх майданчиках і підтримувати стійкість своєї економіки через розвиток людського капіталу, технологічні інновації та міжнародне співробітництво. Адже в сучасному світі лише спільні зусилля та інтеграція можуть забезпечити економічну безпеку та сталість глобального розвитку [44, с. 2-3].

Глобалізація, як всеосяжний процес взаємодії та взаємозалежності держав, суттєво трансформує сучасне міжнародне інвестиційне право, визначаючи напрямки його подальшого розвитку. Зростання транснаціональних корпорацій, лібералізація ринків та розвиток новітніх технологій створюють безпрецедентні можливості для міжнародного інвестування, але водночас породжують нові виклики, що потребують адекватного правового регулювання.

Одним з ключових аспектів впливу глобалізації є формування уніфікованих стандартів та норм у сфері міжнародного інвестиційного права. Міжнародні договори та угоди, такі як двосторонні інвестиційні договори та багатосторонні угоди,

спрямовані на забезпечення захисту прав інвесторів та створення сприятливого інвестиційного клімату. Ці інструменти сприяють гармонізації національних законодавств та встановленню єдиних правил гри на глобальному інвестиційному ринку.

Водночас, глобалізація ставить перед міжнародним інвестиційним правом нові завдання, пов'язані з регулюванням транснаціональних корпорацій, захистом прав людини та навколишнього середовища, а також забезпеченням справедливого розподілу вигод від інвестицій. Зростає потреба у розробці механізмів, які б забезпечували відповідальність транснаціональних корпорацій за їх діяльність, а також у врахуванні соціальних та екологічних аспектів при здійсненні інвестицій.

Окрім того, міжнародне інвестиційне право стикається з проблемою правового дуалізму, що виникає внаслідок співіснування міжнародних та національних правових норм. Багато країн прагнуть зберегти суверенітет у регулюванні іноземних інвестицій, водночас беручи участь у міжнародних інститутах, що регламентують інвестиційні відносини. Це вимагає створення більш узгоджених механізмів вирішення інвестиційних спорів, таких як міжнародні арбітражні трибунали, що діють на основі міжнародних угод.

Подальший розвиток міжнародного інвестиційного права вимагає пошуку балансу між захистом прав інвесторів та забезпеченням інтересів держав, особливо тих, що розвиваються. Необхідно розробити гнучкі та адаптивні правові механізми, які б враховували різноманітність національних правових систем та рівень економічного розвитку країн. Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації, такі як ЮНКТАД та Світовий банк, які сприяють обміну досвідом та розробці рекомендацій у сфері міжнародного інвестиційного права.

Також варто зазначити, що цифровізація та розвиток фінансових технологій відкривають нові можливості для міжнародного інвестування, але водночас створюють нові ризики, зокрема у сфері кібербезпеки та фінансової стабільності. Тому важливо інтегрувати відповідні правові норми, що регулюють цифрові фінансові потоки, в загальну систему міжнародного інвестиційного права.

Отже, глобалізація є потужним фактором, що визначає розвиток сучасного міжнародного інвестиційного права. Вона вимагає від міжнародного співтовариства пошуку нових підходів та механізмів, які б забезпечували ефективне та справедливе регулювання міжнародних інвестицій в умовах глобальної економіки. Тільки через співпрацю та гармонізацію правових норм можна досягти збалансованої системи, що сприятиме сталому розвитку та забезпеченню прав усіх учасників інвестиційного процесу [45, с. 154-161].

3.2. Проблеми та виклики сучасного міжнародного інвестиційного права

Взаємодія злочинності, права та системи кримінальної юстиції з різноманітними соціальними інститутами, такими як політика, економіка, культура та релігія, є незаперечним фактом. Саме через ці інститути кримінально-правові норми формують необхідні інструменти для впливу на злочинність, забезпечуючи верховенство права та сталий розвиток суспільства. При цьому злочинність та кримінально-правовий вплив давно вийшли за межі національних кордонів, вимагаючи вивчення в контексті глобальних взаємодій, спрямованих на забезпечення безпечного суспільства та стабільних економічних відносин у світі.

Аналітики виділяють ряд глобальних проблем, пов'язаних зі злочинним впливом, серед яких особливе місце займають акти міждержавної агресії та діяльність парамілітарних акторів. Однак, окрім цього, існують й інші критичні виклики. Демографічна проблема, викликана стрімким зростанням населення Землі, призводить до перенаселення в країнах Азії, Африки та Латинської Америки, тоді як в Європі спостерігається депопуляція. Продовольча проблема, зумовлена відставанням темпів виробництва сільськогосподарської продукції від темпів зростання населення, призводить до голоду серед 10% населення планети, переважно в країнах, що розвиваються.

Енергетична та сировинна проблеми, спричинені вичерпанням ресурсів, та екологічна проблема, викликана господарською діяльністю, створюють додаткові загрози. Незаконне освоєння світового океану, незаконний обіг товарів та послуг,

зловживання правом та інтернаціоналізація злочинності в економічній сфері також є серйозними проблемами.

Злочинність, яка раніше вважалася внутрішньою справою держави, набула міжнародного характеру, що вимагає спільних зусиль для її подолання. Глобалізація створює нові загрози безпеці людини, такі як фінансова нестабільність, безробіття, ризики для здоров'я та загострення політичних конфліктів. У пострадянських країнах зниження соціального контролю та перехід до капіталізму сприяли поширенню тіньової економіки та посиленню злочинних організацій. Також спостерігається тенденція до локалізації та регіоналізації, що призводить до зростання націоналізму та фундаменталізму.

В умовах глобалізації сфера протидії криміналу потребує особливої уваги. Незважаючи на значний внесок науковців у вивчення цієї проблеми, мінливість економічних та політичних процесів в Україні вимагає додаткового осмислення. Необхідно вивчити види кримінальних правопорушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності та розробити ефективні механізми протидії їм.

Кримінально-правовий вплив на інвестиційну діяльність та бізнес має вирішальне значення для сталого розвитку. Транснаціональна злочинність, зловживання владою, недостатній захист прав власності, податкові та регуляторні перешкоди, а також екологічні порушення підривають інвестиційний клімат та гальмують економічне зростання.

Для ефективної протидії злочинності необхідно розробити комплексну кримінальну політику, яка враховує особливості правового простору та юрисдикційні повноваження держави. Важливо забезпечити сувору відповідальність посадових осіб, транспарентність соціального контролю та захист прав людини.

Кримінально-правове поводження з особами, які вчинили злочини проти інвестиційної та бізнесової діяльності, повинно базуватися на принципах суворої відповідальності посадових осіб, службових осіб приватного сектору, а також транспарентності соціального контролю за зловживаннями владою.

Розвиток економічної політики інвесторів в усьому світі здійснюється у напрямку політичної чи економічної експансії, що породжує необхідність

регулювання відповідних аспектів кримінальної активності. З цього боку вважаємо за необхідне відображувати проблему захисту бізнесу в контексті сталого розвитку не тільки з точки зору позитивістського підходу, за яким доктринальні аспекти вивчення та попередження злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності розглядаються виключно в генетичному аспекті, але й моделювання образу кримінальності у сфері впливу на інвестиційну діяльність та бізнес, та її співвідношення із зловживаннями правом з урахуванням тенденцій та перспектив сталого розвитку на усіх рівнях соціальної взаємодії [46, с. 608-610].

Податкове резидентство, особливо в контексті власників інвестиційних віз, є складним і вразливим питанням. Вихід з податкового резидентства країни походження може бути ускладнений. Наприклад, Фінляндія протягом трьох років після еміграції вважає громадян-нерезидентів податковими резидентами, якщо вони не доведуть розірвання всіх зв'язків з країною. Угорщина також розглядає громадян-нерезидентів як постійних податкових резидентів, якщо вони не мають подвійного громадянства або не проживають у країні, з якою Угорщина має угоду про уникнення подвійного оподаткування.

Програми набуття резидентства за інвестиції можуть використовуватися для незаконного доступу до фінансових систем та ухилення від сплати податків. Інвестиційні візи в поєднанні зі стратегічним податковим плануванням дозволяють обійти міжнародні механізми обміну податковою інформацією, такі як Загальний стандарт звітності (CRS). Непрозорість отримання інвестиційних віз та проблеми податкового резидентства ускладнюють для фінансових установ визначення статусу податкового резидента особи. Недобросовісні платники податків можуть вказувати місце податкового резидентства в країні інвестування, що перешкоджає ефективному обміну податковою інформацією між країнами.

Дослідження показують, що заможні особи використовують програми інвестицій в обмін на резидентство або громадянство для уникнення міжнародних заходів податкової прозорості. Аналіз банківської статистики виявив значне зростання банківських депозитів в офшорах після впровадження таких програм в країнах, як Кіпр, Домініка, Гренада, Мальта, Сент-Люсія та Вануату. Це свідчить про

використання цих програм для приховування активів та штучної зміни податкового резидентства.

У звіті Європейського парламенту наголошується, що програми інвестицій для отримання резидентства/громадянства несуть ризики відмивання грошей, загрози безпеці, ухилення від сплати податків, макроекономічні дисбаланси та тиск на ринок нерухомості. Держави-члени, в яких діють інвестиційні програми, більш схильні до фінансової таємниці та корупції. Існуючі правила ЄС та національні правила не містять вимог щодо процедур перевірки перед наданням громадянства або посвідки на проживання за цими схемами [47, с. 40-41].

У контексті міжнародного інвестиційного права, зокрема на рівні договірного регулювання, існує нагальна потреба в удосконаленні правових механізмів, що стосуються відповідальності держави за непряму експропріацію. Це питання набуває особливої актуальності в умовах зростання складності міжнародних інвестиційних відносин, де межа між законним регулюванням і незаконним позбавленням інвестора його прав стає все більш розмитою.

Для забезпечення ефективного захисту прав інвесторів необхідно чітко розмежувати пряму та непряму експропріацію. Пряма експропріація, як правило, передбачає відкрите та навмисне вилучення державою прав власності на інвестиції. Натомість, непряма експропріація є більш прихованою формою позбавлення прав, коли держава, використовуючи свої регуляторні повноваження, фактично позбавляє інвестора можливості ефективно використовувати свої інвестиції або отримувати від них належний прибуток.

Визначення чітких умов, за яких непряма експропріація може вважатися правомірною, є ключовим аспектом. Необхідно встановити критерії, що дозволяють відрізнити законне регулювання від зловживання владою. Ці критерії повинні враховувати такі фактори, як наявність суспільного інтересу, пропорційність вжитих заходів, їх недискримінаційний характер та передбачуваність.

Не менш важливим є встановлення чітких вимог щодо компенсації інвестору в разі непрямої експропріації. Компенсація повинна бути адекватною, ефективною та своєчасною, що відповідає ринковій вартості інвестицій на момент експропріації.

Також необхідно передбачити механізми, що дозволяють інвестору оскаржити рішення держави щодо розміру компенсації.

Нарешті, необхідно надати чітке та однозначне визначення поняття "непряма експропріація". Це визначення повинно охоплювати широкий спектр дій держави, які можуть призвести до фактичного позбавлення інвестора його прав, незалежно від форми, в якій ці дії здійснюються.

Таким чином, удосконалення правового регулювання непрямої експропріації в міжнародному інвестиційному праві є важливим кроком на шляху до створення справедливого та передбачуваного інвестиційного клімату, що сприяє економічному розвитку та міжнародному співробітництву [48, с. 106].

3.3. Роль міжнародного інвестиційного права у вирішенні спорів між Україною та іноземними інвесторами: аналіз практики

Україна, підписавши Конвенцію 1998 року та ратифікувавши її у 2000 році, стала активним учасником міжнародних інвестиційних спорів, розглянутих у Міжнародному центрі з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС). Розгляд десяти справ, в яких Україна виступала відповідачем, виявив різноманітність результатів: п'ять справ завершилися на користь України, три – на користь заявників, а дві – шляхом врегулювання.

Перша справа, ініційована Джозефом Леміром, відзначилася мировою угодою, що стала прецедентом у практиці МЦУІС. Ця угода, затверджена арбітражним трибуналом, зобов'язала Україну вжити заходів для видачі ліцензій на радіочастоти та запропонувати інвестору місця для оренди. Подальший позов Леміра проти України, в якому він стверджував порушення двостороннього договору та умов першої угоди, став першим випадком встановлення відповідальності України за порушення прав іноземного інвестора.

Справа "Дженерейшн Юкрейн" завершилася на користь України, коли трибунал відхилив претензії інвестора щодо експропріації його інвестицій у нерухомість. Трибунал не знайшов порушень двостороннього договору та піддав

критиці легковажний позов інвестора, зобов'язавши його відшкодувати витрати України.

Ці справи мали значний вплив на розвиток міжнародного інвестиційного права та інвестиційного арбітражу. Вони сприяли формулюванню важливих положень, які використовуються в практиці МЦУІС та викладаються в науковій літературі та навчальних курсах.

Зокрема, справа Леміра висвітлила питання юрисдикції арбітражного трибуналу та інтерпретації арбітражних застережень у мирових угодах. Справа "Дженерейшн Юкрейн" розкрила питання непрямой експропріації та ролі трибуналу у перевірці дій національних органів влади.

Загалом, практика МЦУІС у справах проти України сприяла розвитку міжнародного інвестиційного права, зокрема у питаннях відповідальності держави, юрисдикції арбітражних трибуналів та тлумачення двосторонніх договорів про захист інвестицій [49, с. 493-494].

Міжнародний центр з вирішення інвестиційних спорів (ICSID) є ключовим органом для вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними інвесторами. Спори розглядаються за участю міжнародних арбітрів, що сприяє дотриманню принципів справедливості та правової визначеності.

Приклад: Справа "Viktor Leonidovich Pinchuk vs. Ukraine" — український бізнесмен подав позов до ICSID через суперечку з державними органами України, які порушили умови захисту інвестицій у його підприємствах.

У випадку націоналізації або експропріації активів іноземних інвесторів, міжнародне інвестиційне право передбачає можливість звернення до міжнародних арбітражних установ для компенсації.

Приклад: Справа "Azerbaijan International Operating Company (AIOC) v. Ukraine" — іноземні інвестори звернулися до міжнародного арбітражу, коли їхні активи були націоналізовані у результаті змін у законодавстві [50, с. 22-24].

З огляду на зазначене, міжнародне інвестиційне право відіграє вирішальну роль у контексті глобалізації, формуючи правове поле для транскордонних інвестицій. Воно забезпечує захист прав інвесторів, сприяє створенню стабільного та передбачуваного інвестиційного клімату, а також встановлює механізми вирішення спорів між державами та інвесторами.

В умовах глобалізації, коли капітал вільно переміщується між країнами, міжнародне інвестиційне право стає необхідним інструментом для регулювання інвестиційних відносин. Воно сприяє залученню іноземних інвестицій, які є важливим фактором економічного розвитку.

Для України, яка прагне інтегруватися у світову економіку, міжнародне інвестиційне право має особливе значення. Воно допомагає залучати іноземні інвестиції, необхідні для модернізації економіки та розвитку інфраструктури.

Однак, Україна також стикається з викликами у сфері міжнародного інвестиційного права. Необхідно удосконалити національне законодавство, щоб воно відповідало міжнародним стандартам, а також посилити інституційну спроможність у сфері міжнародного інвестиційного арбітражу.

Загалом, міжнародне інвестиційне право є важливим інструментом для України в умовах глобалізації. Воно сприяє залученню іноземних інвестицій, захисту прав інвесторів та вирішенню спорів. Однак, необхідно продовжувати роботу з удосконалення правової бази та інституційної спроможності у цій сфері.

ВИСНОВКИ

Отже, з огляду на проведений аналіз, можна констатувати, що:

- Були виділені теоретичні основи міжнародного інвестиційного права, а саме:

Міжнародне інвестиційне право, як невід'ємна галузь міжнародного права, відіграє ключову роль у формуванні та регулюванні відносин, пов'язаних з іноземним інвестуванням між державами, охоплюючи широкий спектр питань, що стосуються залучення, використання та захисту інвестицій. Ця галузь права спрямована на створення стабільного та передбачуваного правового середовища, яке сприяє залученню іноземних інвестицій, необхідних для економічного розвитку та міжнародного співробітництва.

Важливою складовою міжнародного інвестиційного права є забезпечення ефективного правового механізму, який дозволяє іноземним інвесторам здійснювати свою діяльність в іншій країні, дотримуючись умов і вимог, встановлених як на національному, так і на міжнародному рівнях. Цей механізм включає в себе систему норм і принципів, які регулюють процес інвестування, від моменту його початку до моменту його завершення, забезпечуючи захист прав та інтересів як інвесторів, так і держав-реципієнтів.

Історія міжнародного інвестиційного права з 18 століття до початку 20 століття є свідченням розвитку глобальної економічної взаємодії та формування правових норм, які регулюють відносини між державами та іноземними інвесторами. Після того як Європа, в основному завдяки розширенню своїх колоніальних імперій, стала основним гравцем на міжнародній арені, потреба в правових інструментах для захисту іноземних інвестицій стала все більш актуальною.

Однією з основних правових форм, що з'явилися на початку 18 століття, були договори про дружбу, торгівлю та навігацію (ДДТН), що стали важливим інструментом для стимулювання комерційної діяльності між державами. Перший подібний договір був укладений між США та Францією у 1778 році. Це був двосторонній договір, що мав на меті сприяння торгівлі та встановлення дипломатичних відносин між країнами. Згодом така практика розповсюдилася серед інших держав, і ДДТН стали важливим елементом міжнародної торгівлі та

економічної політики. Вони також гарантували іноземним інвесторам певний рівень прав і захисту від свавільних дій урядів приймаючих країн.

Для правильної інтерпретації і застосування принципу справедливого та рівноправного ставлення необхідно враховувати різноманітні аспекти, пов'язані з міжнародними угодами та внутрішнім законодавством країн, в яких здійснюються інвестиції. Цей принцип включає, зокрема, зобов'язання держав забезпечувати рівні умови для іноземних інвесторів, що включає відсутність дискримінації між національними та іноземними інвесторами, а також надання адекватного захисту від незаконних актів, таких як націоналізація або експропріація активів без належної компенсації.

Принцип справедливого та рівноправного ставлення є важливою складовою частиною міжнародного інвестиційного права і часто є предметом оцінки в міжнародних арбітражах. Міжнародні суди та арбітражі використовують його як орієнтир при вирішенні спорів між державами та іноземними інвесторами. Зокрема, в ряді випадків цей принцип став ключовим при визначенні того, чи дотримувалася держава своїх зобов'язань щодо забезпечення мінімальних стандартів захисту іноземних інвестицій, закріплених у двосторонніх угодах чи багатосторонніх конвенціях, таких як Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 1965 року або інші угоди, які регулюють інвестиційну діяльність.

Один з ключових принципів — це принцип захисту інвестицій, що гарантує збереження та безпеку іноземних інвестицій на території приймаючої країни. Іншими важливими принципами є принцип «територіальності» регулювання іноземних інвестицій, що визначає суверенітет держави над регулюванням інвестицій у межах своєї території, а також принцип державного та міжнародного контролю за рухом інвестицій, що передбачає моніторинг і регулювання інвестиційних потоків на міжнародному рівні. Окрім цього, принцип запобігання шкоди економіці приймаючої країни від інвестицій, принцип недопущення експропріації (націоналізації) іноземних інвестицій без компенсації, а також принцип свободи переказу доходів і дивідендів

від інвестицій за межі країни розміщення, є важливими складовими міжнародного інвестиційного правопорядку.

- Окреслили міжнародно-правові механізми захисту іноземних інвестицій, зокрема:

У сфері інвестицій також існують міжнародні стандарти, основним завданням яких є забезпечення корпоративної соціальної відповідальності з боку іноземних інвесторів. Ці стандарти часто називають стандартами соціальної відповідальності інвестицій. Одним із важливих таких стандартів є міжнародний стандарт ISO 26000:2010, який надає керівні вказівки щодо соціальної відповідальності. Цей стандарт, розроблений Міжнародною організацією зі стандартизації, визначає терміни, принципи та форми соціальної відповідальності бізнесу, а також сприяє впровадженню та поширенню найкращих практик соціальної відповідальності по всьому світу.

Процес скринінгу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) має на меті запобігання можливим загрозам для національної безпеки та публічного порядку країни, що приймає інвестиції. Однак його застосування до всіх господарських операцій, пов'язаних із ПІІ, є як неможливим, так і недоцільним у контексті поставлених завдань. Тому правові норми, що регулюють скринінг ПІІ, повинні містити чітко визначені критерії – секторальні чи міжсекторальні – для оцінки доцільності перевірки впливу інвестицій та видачі дозволу на їх здійснення. Ці критерії безпосередньо пов'язані з питаннями національної безпеки та громадського порядку.

Регламент ЄС 2019/452 встановлює, що скринінг ПІІ має включати оцінку їх впливу на критичну інфраструктуру (як фізичну, так і віртуальну), ключові технології та товари подвійного призначення, стратегічно важливі ресурси, продовольчу безпеку, контроль над чутливою інформацією (зокрема персональними даними), а також свободу та плюралізм засобів масової інформації.

Іноземні інвестиції відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку економіки будь-якої держави, стимулюючи економічне зростання, створення нових робочих місць та сприяючи трансферу технологій. Однак, зростання обсягів міжнародних

інвестицій неминує призводити до збільшення кількості інвестиційних спорів, що виникають між іноземними інвесторами та державами, які приймають інвестиції.

Ефективне врегулювання інвестиційних спорів є ключовим фактором для забезпечення захисту прав іноземних інвесторів та створення сприятливого інвестиційного клімату. Існує кілька способів врегулювання таких спорів, включаючи консультації та переговори, звернення до національних судів, а також міжнародний інвестиційний арбітраж.

- Охарактеризували міжнародне інвестиційне право в контексті глобалізації, у тому числі:

Кримінально-правовий вплив на інвестиційну діяльність та бізнес має вирішальне значення для сталого розвитку. Транснаціональна злочинність, зловживання владою, недостатній захист прав власності, податкові та регуляторні перешкоди, а також екологічні порушення підривають інвестиційний клімат та гальмують економічне зростання.

Для ефективної протидії злочинності необхідно розробити комплексну кримінальну політику, яка враховує особливості правового простору та юрисдикційні повноваження держави. Важливо забезпечити сувору відповідальність посадових осіб, транспарентність соціального контролю та захист прав людини.

Для забезпечення ефективного захисту прав інвесторів необхідно чітко розмежувати пряму та непряму експропріацію. Пряма експропріація, як правило, передбачає відкрите та навмисне вилучення державою прав власності на інвестиції. Натомість, непряма експропріація є більш прихованою формою позбавлення прав, коли держава, використовуючи свої регуляторні повноваження, фактично позбавляє інвестора можливості ефективно використовувати свої інвестиції або отримувати від них належний прибуток.

Подальший розвиток міжнародного інвестиційного права вимагає пошуку балансу між захистом прав інвесторів та забезпеченням інтересів держав, особливо тих, що розвиваються. Необхідно розробити гнучкі та адаптивні правові механізми, які б враховували різноманітність національних правових систем та рівень економічного розвитку країн. Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні

організації, такі як ЮНКТАД та Світовий банк, які сприяють обміну досвідом та розробці рекомендацій у сфері міжнародного інвестиційного права.

Україна, підписавши Конвенцію 1998 року та ратифікувавши її у 2000 році, стала активним учасником міжнародних інвестиційних спорів, розглянутих у Міжнародному центрі з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС). Розгляд десяти справ, в яких Україна виступала відповідачем, виявив різноманітність результатів: п'ять справ завершилися на користь України, три – на користь заявників, а дві – шляхом врегулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шишпанова Н. О., Кормишкін Ю. А. Інвестиційне право. Миколаїв: ЧНУ імені Петра Могили, 2022. 250 с.
2. Мацука В. М. Міжнародна інвестиційна діяльність: навч. посібник / В. М. Мацука, Т. І. Ніколенко. Маріуполь : МДУ, 2016. 164 с.
3. Теорія міжнародного права : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Бігняка. Херсон : Видавн. «Гельветика», 2020. 224 с.
4. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 13: Міжнародне приватне право. Харків: Право. 2021. 864 с.
5. Дір І. Ю. Еволюція розвитку міжнародного інвестиційного права/ І. Ю. Дір, А. С. Кропова // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2023. Т. 3. Вип. 75. С. 171-174.
6. Власенко В. О. Екологічні аспекти міжнародного інвестиційного права. Право і суспільство, 2015, № 5 (3), с. 103-108.
7. Костицький В. В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка. / В. Костицький. К, 2003. С. 208.
8. Химинець В. В. Міжнародне інвестиційне право : навчально-методичний посібник / В. В. Химинець, Й. І. Ціпкало . Ужгород : Видавництво УжНУ, 2008. 26 с.
9. Newcombe A., Boudreau N., Schmitt N. The development of law governing the treatment of foreign investment prior to the establishment of the International Centre for Settlement of Investment Disputes. Historical Development of Investment Treaty Law. 2006. P. 3-41.
10. Sarah M. Alshahrani. What Should We Know About the Origins of International Investment Law? International Journal of Legal Information , Volume 48 , Issue 3 , Winter 2020 , pp. 122 – 131.
11. Руснак Ю. І. Правове регулювання проектної інвестиційної діяльності: вітчизняний та зарубіжний досвід. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2015. № 6 (2), с. 108-111.

12. Чайковська В. Критерії зовнішньоекономічної діяльності у господарському та міжнародному економічному праві. Юридичний вісник. 2014. № 4, с. 253-257.
13. Шевчук Л. О., Довгань А. О. Основні засади правового регулювання інвестиційної діяльності в ЄС та Україні. Збірник наукових праць VIII всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. 2019. Вип. 80. С. 130-137.
14. Конспект лекцій з основ теорії міжнародного права. Для студентів III курсу відділення міжнародного права Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка / О. Задорожній, В. Буткевич, В. Мицик. Київ, 2001. 145 с.
15. Міжнародне публічне право: підручник : у 2 т. Т. 1. Основи теорії / В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич та ін. ; за ред. В. В. Мицика. 2-ге вид., змін. Харків : Право, 2020, 416 с.
16. Череповський К. В. Справедливий і рівноправний режим як багатшарова комбінація принципів права. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 415-418.
17. Інвестиційне право : підручник / Ю. М. Жорнокуй, О. М. Шуміло, О. П. Сущ та ін. ; за заг. ред. Ю. М. Жорнокуя. Харків : Право, 2015. 512 с.
18. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун. Вид. 4-те, допов. і перероб. Київ : Правова єдність : Алерта, 2014. 524 с.
19. Principles of International Investment Law / R. Dolzer, C. Schreuer. Oxford University Press. Second edition. 2008. 433 p.
20. Guidance for recipient country investment policies relating to national security. Recommendation adopted by the OECD Council on 25 May 2009.
21. Fair and Equitable Treatment Standard in International Investment Law / Working Papers on International Investment. OECD.
22. Німв К. Походження справедливого та рівноправного режиму як норми міжнародного інвестиційного права, її зв'язок із національним

законодавством. Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2024. С. 262-265.

23. Інвестиційне право України: навчальний посібник. За заг. ред. В. Д. Чернадчука. 2-ге вид., перероб. і доп. Суми: ВТД «Університетська книга»; Київ: ВД «Княгиня Ольга», 2005. 384 с.

24. Поєдинок В. В. Правове регулювання інвестиційної діяльності: теоретичні проблеми: монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 480 с.

25. Череповський К. В. Положення галузі міжнародного інвестиційного права в системі міжнародного права: сучасні погляди. Вісник НАПрНУ. 2024. №4. С. 215-229.

26. Фесенко О. М. Міжнародно-правові стандарти захисту інвестицій. Правові новели. Науковий юридичний журнал. 2020. № 11. С. 225-239.

27. Мережко О. О. Проблеми теорії міжнародного публічного та приватного права. Київ : Юстиніан, 2010. 320 с.

28. Дідікін А.І. Сутність сучасного міжнародного права: основні підходи. Аналітика. 2011. № 1 (103). С. 35–38.

29. Муніципальне право України : підручник / В.Ф. Погорілко, М.О. Баймуратов, Ю.Ю. Бальций та ін. 2-е вид., доп. Київ : Правова єдність, 2009. 720 с.

30. Міжнародний стандарт ISO 26000:2010. Керівництво із соціальної відповідальності. [Веб-сайт]. URL: <https://aop.nmu.org.ua/ua/metodicki/specialist/opg/lzi/zakon/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%20ISO%2026000.pdf> (дата звернення: 03.04.2025).

31. Бондаренко О. О., Нижник К. С. Залучення іноземних інвестицій як джерело економічного зростання. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. 2014. №3. С. 88 -95.

32. Мангушев Д. В., Пилипчук В. К., Смірнова Н. О. Прямі іноземні інвестиції: український та світовий контекст. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2016. Вип. 5. С. 37-41.
33. Товкун І. М. Міжнародні засоби захисту іноземних інвестицій. Право та інновації. 2014. № 4. С. 124-131.
34. Рибій О.В. Аналіз деяких аспектів міжнародних двосторонніх інвестиційних договорів. Зовнішня торгівля: право та економіка. 2004. №5–6 (17). С. 47–52.
35. Kucheriavenko S. Скринінг прямих іноземних інвестицій. Foreign trade: economics, finance, law. 2024. № 132 (1). С. 75-89.
36. Інвестиційні гарантії: історія, форми та зміст. [Веб-сайт]. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/investiciyni-garantiyi-istoriya-formi-ta-zmist.html> (дата звернення: 03.04.2025).
37. Інвестиції.[Веб-сайт]. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/4908/132/> (дата звернення: 03.04.2025).
38. Кропова А. С. Механізми вирішення інвестиційних спорів. Часопис Київського університету права. 2022. № 2-4. С. 69-72.
39. Хрімлі О. Інвестиційний міжнародний арбітраж як форма захисту прав іноземних інвесторів. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 11. С. 80-83.
40. Гончаренко О. Основні способи вирішення інвестиційних спорів у міжнародному праві. Міжнародне право: трансформація доктрини та практики: зб. наук. ст. студ./відп. ред. НА Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 78-86.
41. Інвестиційний арбітраж. [Веб-сайт]. URL: HTTPS://WWW.ASTERSLAW.COM/UA/PRESS_CENTER/PUBLICATIONS/INVESTMENT_ARBITRATION/ (дата звернення: 03.04.2025).
42. Добкіна К. Р., Римар Є. О. Міжнародний інвестиційний арбітраж: тенденції і досвід України. Dictum factum. 2023. № 2 (14). С. 242-260.

43. Захист прав інвесторів у сфері господарювання: теоретико-правовий аспект / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 320 с.
44. Трасковська О. В. Вплив глобалізаційних процесів на економічний розвиток та взаємозв'язок країн у світовій економіці. Здобутки економіки: перспективи та інновації. 2024. № 3. С. 1-10.
45. Томашук І. В. Вплив глобалізаційних процесів на сучасні економічні системи. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 1 (59). С. 153-165.
46. Логвинський Г. В. Захист інвестиційної діяльності та бізнесу в умовах сталого розвитку: питання методології. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 608-610.
47. Вітюк М. С. На перетині інвестиційних віз та податкового резидентства: глобальні виклики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 3 (84). С. 36-42.
48. Онисько А. Явище «непрямої експропріації» в інвестиційних спорах. Шевченківська весна: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2013. С. 105-106.
49. Бондар К. П. Розгляд спорів за участю України арбітражними трибуналами Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів. Правова держава. Випуск 26. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. С. 488-496.
50. Шестаков В. Захист іноземних інвестицій в Україні: теорія та практика. Сімейне право. Цивільне право і процес. Міжнародне приватне право. 2014. № 21-25. С. 11-27.

